

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO V LJUBLJANI

DIPLOMSKA NALOGA

**VRSTNIŠKO NASILJE V OSNOVNI ŠOLI:
VPLIV PROJEKTA EKOLOGIJA MEDSEBOJNIH ODNOSOV NA
VRSTNIŠKO NASILJE MED OSNOVNOŠOLCI**

Mentor: doc. dr. Vesna Leskošek

Peter Rozman

Ljubljana 2008

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Peter Rozman

Naslov naloge: Vrstniško nasilje v osnovni šoli: vpliv projekta Ekologija medsebojnih odnosov na vrstniško nasilje med osnovnošolci

Kraj: Ljubljana

Leto: 2008

Št. strani: 86

Št. slik: 0

Št. tabel: 7

Št. bibl. opomb: 0

Št. prilog: 2

Št. grafov: 11

Mentorica: doc. dr. Vesna Leskošek

Deskriptorji: socializacija, agresivnost, vrstniško nasilje, ustrahovanje, nasilnež, žrtev, opazovalec, osnovna šola, Ekologija medsebojnih odnosov, socialno delo v šoli

Povzetek: Vrstniško nasilje - ustrahovanje razumemo kot pojem, kjer gre za nasilje med vrstniki - osebami iste starosti. Starostno razmerje med nasilneži in žrtvami ni vedno jasno začrtano. Pomembno vlogo pri pojavu nasilja imajo tudi opazovalci. Dejavniki, ki vplivajo na pojavnost in pogostost nasilnega vedenja so: dednost, razvoj, starost, spol, družina, igra, situacije, šola, vrstniki, mediji. V raziskavi me je predvsem zanimalo, kako pogosto in obsežno je nasilje v osnovni šoli, ali projekt Ekologija medsebojnih odnosov vpliva na pojav vrstniškega nasilja v osnovni šoli in ali vpliva na stopnjo zaupanja učencev, ki so doživeli nasilje. Rezultati raziskave kažejo, da je nasilje v osnovni šoli prisotno, da je v osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov manj žrtev nasilja in več povzročiteljev nasilja kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja. Učenci šole, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, manj pogosto zaupajo doživeto nasilje drugim v svoji okolici kakor učenci šole, ki projekta ne izvaja.

Title: Bullying at elementary schools: influence of the project Ecology of interactive relations on bullying among elementary school pupils

Descriptors: socialization, aggressiveness, bullying at elementary schools, terrorization, violent person, victim, observer, elementary school, Ecology of interactive relations, social system at school.

Abstract: Bullying at elementary schools – terrorization is understood like a violence among children of the same age. The age relation between violent persons and victims is not always clear. Also the observers play a very important role when the violence occurs.

The determiners which influence on appearance and frequency of bullying are: inheritance, development, age, sex, family, playing, circumstances, school, schoolmates, and media.

In my research, I was mainly interested in frequency and extensiveness of bullying at elementary school, then if the project Ecology of interactive relations influences on bullying at elementary school and on the confidence level of children who experienced violence. The results of my research show that violence in elementary school is present; whereas at school with the project Ecology of interactive relations there are fewer victims but more causers of violence as at schools with no such project. I also establish, that pupils from schools which perform that project, talk less about bullying to others as in schools where they don't have such project.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO V LJUBLJANI

DIPLOMSKA NALOGA

**VRSTNIŠKO NASILJE V OSNOVNI ŠOLI:
VPLIV PROJEKTA EKOLOGIJA MEDSEBOJNIH ODNOSOV NA
VRSTNIŠKO NASILJE MED OSNOVNOŠOLCI**

Mentor: doc. dr. Vesna Leskošek

Peter Rozman

Ljubljana 2008

PREDGOVOR

Beseda nasilje ali pojav nasilja pri večini posameznikov vzbuja zgroženost in neodobravanje. Mediji nam vsak dan poročajo o nasilnih dogodkih, ki se dogajajo na različnih delih sveta. Ko pride do nasilja v naši neposredni okolici, pa se pogosto oklenemo ignoriranja ali se poslužimo kaznovanja. Tudi prag tolerance do nasilnih ravnanj se je z leti močno znižal. Da se nasilje dogaja, priznamo le ob spremljanju ekstremnih in pretresljivih dogodkov. Zavedati se moramo, da današnji vse hitrejši tempo življenja vpliva tudi na vse pogostejša in vedno bolj nasilna dejanja. V zavesti moramo imeti tudi, da se temu ne morejo zoperstaviti niti otroci. Bolj ali manj odmevne življenjske zgodbe pričajo o tem, kako nasilna ravnanja spreminjajo življenja, bodisi žrtve bodisi nasilneža.

K pisanju diplomske naloge in raziskavi o nasilju me je vzpodbudilo opravljanje obvezne študijske prakse na eni izmed osnovnih šol v Velenju. Pri svojem delu sem spoznal, da se nasilje dogaja med poukom in odmori, pa tudi izven šolskih prostorov. Ob spremljanju nasilja v vsakdanjem življenju sem se vedno bolj ustavljal ob vprašanju, zakaj so pogosto medijsko odmevni le izrazito nasilni dogodki v šolskih prostorih. Hitro dobimo občutek, da želijo akterji tovrstnih sporočil doseči predvsem atraktivnost med ciljnim prejemniki sporočil.

Ob prebiranju literature na to temo sem se seznanil tudi s projektom Ekologija medsebojnih odnosov, ki ga izvajajo nekatere osnovne šole v Sloveniji. Ob izčrpni predstavitvi projekta sem se odločil raziskati vplive omenjenega projekta na medsebojne odnose učencev v šoli. V okviru diplomske naloge sem izvedel anketo o nasilju, najprej v osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, nato pa še v osnovni šoli, ki tega projekta ne izvaja.

Namen raziskave je ugotoviti osnovne podatke o obsegu in značilnosti vrstniškega nasilja, dobiti vpogled v trenutno stanje. Zanima me, kako pogosto in kakšne oblike nasilja učenci doživljajo ali izvajajo, kje se nasilje izvaja, zakaj učenci doživeto nasilje zamolčijo, kako druge okoliščine vplivajo na pojavnost in oblike vrstniškega nasilja.

Cilj raziskave je ugotoviti, ali projekt Ekologija medsebojnih odnosov vpliva na pojav vrstniškega nasilja med osnovnošolci.

Zaključki in ugotovitve diplomske naloge bodo učencem, učiteljem, strokovnim delavcem šole in staršem služile pri načrtovanju dela in aktivnosti, da bo šolski prostor učencem prijazen in prijeten, z boljšimi medsebojnimi odnosi in manj nasilja.

Zahvaljujem se vsem anketiranim učencem, vodstvu, učiteljem in strokovnim delavcem obeh osnovnih šol, ki so z veseljem pristali na sodelovanje in ponudili potrebno pomoč. Še posebej se zahvaljujem za strokovno pomoč, čas in nasvete mentorici doc. dr. Vesni Leskošek.

KAZALO

1	TEORETIČNI UVOD.....	7
1.1	UVODNA RAZMIŠLJANJA.....	7
1.2	POGLED V ZGODOVINO.....	9
1.3	SOCIALIZACIJA IN (PROSOCIALNO) VEDENJE OTROK.....	11
1.3.1	<i>DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO K OBLIKOVANJ (PRO)SOCIALNEGA VEDENJA PRI OTROKU.....</i>	<i>12</i>
1.4	AGRESIVNOST.....	14
1.5	VRSTNIŠKO NASILJE.....	17
1.5.1	<i>OPIS POJAVA.....</i>	<i>17</i>
1.5.2	<i>DEFINICIJE IZRAZA »BULLYING«.....</i>	<i>18</i>
1.5.3	<i>VRSTE IN OBLIKE VRSTNIŠKEGA NASILJA.....</i>	<i>21</i>
1.5.4	<i>ZNAČILNOSTI VPLETENIH V VRSTNIŠKO NASILJE.....</i>	<i>23</i>
1.5.4.1	<i>Značilnosti žrtev.....</i>	<i>24</i>
1.5.4.2	<i>Značilnosti nasilneža.....</i>	<i>25</i>
1.5.4.3	<i>Značilnosti nosilcev obeh vlog.....</i>	<i>25</i>
1.5.4.4	<i>Značilnosti opazovalcev.....</i>	<i>26</i>
1.5.5	<i>DEJAVNIKI NASILNEGA VEDENJA.....</i>	<i>27</i>
1.5.5.1	<i>Vpliv dednosti, razvoja in starosti.....</i>	<i>27</i>
1.5.5.2	<i>Vpliv spola.....</i>	<i>27</i>
1.5.5.3	<i>Vpliv družine.....</i>	<i>28</i>
1.5.5.4	<i>Vpliv igre.....</i>	<i>29</i>
1.5.5.5	<i>Vpliv situacij.....</i>	<i>30</i>
1.5.5.6	<i>Vpliv šole.....</i>	<i>30</i>
1.5.5.7	<i>Vpliv vrstnikov.....</i>	<i>31</i>
1.5.5.8	<i>Vpliv medijev.....</i>	<i>31</i>
1.6	ODZIV NA NASILJE/PREPREČEVANJE NASILJA.....	32
1.6.1	<i>VLOGA ŠOLE PRI RAVNANJU Z NASILJEM.....</i>	<i>33</i>
1.6.2	<i>EKOLOGIJA MEDSEBOJNIH ODNOSOV V ŠOLI.....</i>	<i>33</i>

1.7	SOCIALNO DELO V ŠOLI	35
1.7.1	<i>VLOGE IN NALOGE SOCIALNEGA DELAVCA V ŠOLI</i>	35
1.7.2	<i>NAČINI DELA SOCIALNEGA DELAVCA</i>	37
1.7.2.1	Pogovor z otrokom in starši.....	37
1.7.2.2	Skupinsko delo.....	38
1.8.	PRDSTAVITEV OSNOVNE ŠOLE GUSTAVA ŠILIHA IN OSNOVNE ŠOLE ŠALEK	39
1.8.1	<i>OSNOVNA ŠOLA GUSTAVA ŠILIHA VELENJE</i>	39
1.8.2	<i>OSNOVNA ŠOLA ŠALEK</i>	40
2.	PROBLEM	42
2.1	OPREDELITEV PROBLEMA.....	42
2.2	HIPOTEZE	43
3.	METODOLOGIJA	44
3.1	VRSTA RAZISKAVE IN SPREMENLJIVKE	44
3.2.	MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV	45
3.3	POPULACIJA IN VZORČENJE.....	45
3.4	ZBIRANJE PODATKOV	46
3.5	OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	46
4	REZULTATI IN RAZPRAVA	47
4.1	PODATKI O ANKETIRANCIH	47
4.2	POKAZATELJI ODNOSA STARŠI-OTROCI.....	48
4.3.	DOŽIVETO NASILJE, POGOSTOST IN KRAJ DOŽIVLJANJA NASILJA.....	50
4.4	ODZIVI NA NASILJE	55
4.5	IZVAJANJE NASILJA, RAZLOGI ZA IZVAJANJE NASILJA IN POGOSTOST.....	59
5	SKLEPI	65
6	PREDLOGI	67
7	LITERATURA	69
8.	POVZETEK	73
9	PRILOGE	75
9.1	VPRAŠALNIK	75
9.2	PREGLEDNICE	78

KAZALO PREGLEDNIC

PREGLEDNICA 1: ANKETIRANI UČENCI GLEDE NA SPOL IN ŠOLO	47
PREGLEDNICA 2: VRSTE DOŽIVETEGA NASILJA.....	50
PREGLEDNICA 3: PRIMERJAVA DOŽIVETEGA NASILJA GLEDE NA ŠOLO	52
PREGLEDNICA 4: KOMU UČENCI ZAUPAJO DOŽIVETO NASILJE GLEDE NA ŠOLO	56
PREGLEDNICA 5: VRSTE IZVAJANEGA NASILJA	59
PREGLEDNICA 6: VZROKI ZA NASILNO RAVNANJE	61
PREGLEDNICA 7: PRIMERJAVA IZVAJANEGA NASILJA GLEDE NA ŠOLO	62

KAZALO GRAFIKONOV

GRAFIKON 1: ANKETIRANI UČENCI GLEDE NA SPOL IN ŠOLO	47
GRAFIKON 2: KRAJ BIVANJA ANKETIRANIH UČENCEV	48
GRAFIKON 3: REAKCIJE STARŠEV OB NAPAČNEM VEDENJU OTROK	49
GRAFIKON 4: VRSTE DOŽIVETEGA NASILJA	51
GRAFIKON 5: PRIMERJAVA DOŽIVETEGA NASILJA GLEDE NA ŠOLO	53
GRAFIKON 6: KRAJ IZVAJANJA NASILJA	54
GRAFIKON 7: KOMU UČENCI ZAUPAJO DOŽIVETO NASILJE GLEDE NA ŠOLO	57
GRAFIKON 8: VZROKI PRIKRIVANJA DOŽIVETEGA NASILJA	58
GRAFIKON 9: VRSTE IZVAJANEGA NASILJA	60
GRAFIKON 10: VZROKI ZA NASILNO RAVNANJE	61
GRAFIKON 11: PRIMERJAVA IZVAJANEGA NASILJA GLEDE NA ŠOLO	63

1 TEORETIČNI UVOD

1.1 UVODNA RAZMIŠLJANJA

Ob spremljanju naravnih pojavov in naravnih procesov se opazovalcu hitro zazdi, da je narava nasilna. Ker je človek del narave, tudi sebe sprejema kot nasilno bitje. Nasilje je dejanje proti volji tistega, nad katerim se izvaja. Nekateri avtorji in znanstveniki so mnenja, da je nasilje staro toliko, kot je staro življenje na Zemlji. Nasprotniki takega mišljenja pa zagovarjajo tezo, da se je nasilje pojavilo sočasno z zavestjo človeka. Vsi avtorji in raziskovalci so si enotni, da se ljudje razlikujemo od predstavnikov ostalih življenjskih vrst ravno na podlagi zavedanja, volje in govora. In to so lastnosti, ki so nujno potrebne za doseganje enega izmed mnogih ciljev človeštva, ki je zmanjšati in preprečevati nasilje.

Človek je z razvojem zavesti postal družbeno bitje. Družbo torej sestavljajo posamezniki, ki jih povezujejo skupne vrednote, norme in pravila, s katerimi izražamo tudi odnos do nasilja. Ker se družba razvija in spreminja, se spreminjajo tudi vrednote in norme, posledično pa tudi pojavne oblike nasilja in občutljivost ljudi na nasilje.

Nekatere oblike nasilja, predvsem fizične, so očitne. Vidimo jih, o njih govorimo in jih tudi sankcioniramo. Druge oblike pa so bolj prikrite - predvsem psihično in verbalno nasilje. Pogosto se zgodi, da »neprimernega vedenja«, kot je govorjenje neprijetnih in nespodobnih besed, zaklepanje v učilnico ali garderobo in uničevanje šolskih potrebščin, ne zaznavamo kot nasilje, marveč tovrstno ravnanje sprejemamo kot igro ali vedenje, ki je značilno za neko obdobje v procesu odraščanja.

Tako lahko pritrdimo trditvi, da vrstniško nasilje ni od včeraj, a je res, da smo na določene pojavne oblike postali pozorni šele v zadnjih nekaj letih. Dekleva (1996: 119) poudarja, da na novo občutljivost za ta pojav vpliva novo zavedanje otroških potreb in razvoja, človekovih in otrokovih pravic ter odgovornosti odraslih za njihovo uresničevanje.

Gre torej za spreminjanje pogleda na otroke in odnose med njimi ter odnose med odraslim in otroki. Ker so te spremembe novejše, dobimo vtis, da gre pri vrstniškem nasilju za nove pojave. Razvoj današnje družbe je vse hitrejši in intenzivnejši. Hiter način življenja, hitra urbanizacija, (pre)velike obremenitve staršev, ki želijo svojim družinam omogočiti dostojno življenje, vodijo v odtujenost in brezosebne odnose.

Pavlovič (1995: 7) opozarja, da bi se otroci gotovo lažje obnašali tako, kot odrasli od njih pričakujemo, če bi bili mi sami umirjeni, spravljeni sami s seboj, svojo zgodovino in svojimi sosedi. Naše stiske se kažejo v vedenju otrok. Zato ne smemo pozabiti, da je naša vznemirjenost zaradi nasilja med vrstniki simptom tega, da smo se ustrašili stanja, v katerem smo mi sami.

Pri reševanju problema nasilja med vrstniki nas hromi občutek pesimizma. Občutek, da se bodo stvari neizogibno poslabšale, ne glede na to, kaj ukrenemo, nam jemlje moč in zaupanje v uspešno delo. Včasih pa zaradi svoje nemoči prav do absurda upamo, da se bo vse skupaj le obrnilo na bolje. Oklepamo se eksistencialnega optimizma, brez katerega sicer ne bi mogli preživeti, vendar obstaja tudi slaba stran te filozofije; za spremembe se namreč odločamo šele takrat, ko smo zamudili že vse učinkovite in razumne rešitve.

Nasilje je prisotno v vseh porah našega življenja: od intimnega do javnega, od družinskega do narodnega. Lahko bi rekli, da se danes v svetu kaže nasilje brez meja - nasilje je naš vsakdan. Kako odgovoriti na vrstniško nasilje, ki smo mu priča? Odrasli smo se nasilju dolžni upreti zaradi lastne varnosti in zaradi varnosti naših otrok. Dolžni smo se naučiti prepoznavati tudi manj izrazite oblike nasilja in morebitne posledice, naučiti se moramo braniti pred nasilneži in vedeti, kje iskati pomoč. Zoperstaviti se moramo nasilju tam, kjer smo in kolikor nam naše možnosti dopuščajo. Strinjati se moramo, da je nedopustno, da močnejši zlorablja šibkejšega. Zato moramo ukrepati. Najbolj nevarno je, če si pred nasiljem zatiskamo oči.

Ko iščemo možne načine reševanja in preprečevanja vrstniškega nasilja, se moramo zavedati, da je vsak otrok enkrat in neponovljiv, pa tudi situacije, ki sprožajo reakcije otrok, se razlikujejo, zato ustaljeni in pogosto uporabljeni načini reševanja problemov, povezanih z vrstniškim nasiljem, niso vedno učinkoviti pri vseh otrocih.

Vrstniško nasilje ni nov problem, je pa drugačen, kakor je drugačen tudi naš pogled nanj. Preprečevanje nasilja ni le stvar posameznika, posamezne stroke ali panoge, temveč vseh nas in hkrati vsakega posameznika.

1.2 POGLED V ZGODOVINO

O vrstniškem nasilju poročajo mediji, znanstvena in raziskovalna dela, literarna dela, naše osebne izkušnje, izkušnje naših sorodnikov, prijateljev in znancev, ...

Kako so mladinsko nasilje obravnavali na ozemlju današnje Slovenije še v času skupne monarhije, nam opiše Mgrole (1999: 75-76), ki v svoji knjigi ugotavlja, da je država konec 19. stoletja s socialno pedagogiko, ki je predstavljala starejše liberalistične doktrine socialnega discipliniranja v novih družbenih razmerah, resno posegla na polje regulacije vedenja otrok in mladine. Razvoj in predvsem vpliv socialne pedagogike je bil nujen predvsem zaradi treh dejstev, in sicer: sprememba družinskega prava je državi omogočila nadzor nad družino, z ukinitvijo otroškega dela se je pojavilo vprašanje prostega časa mladine, pedagogika je skupaj z otroško psihologijo na novo odkrila tip težko vzgojljivega otroka. Prve socialno pedagoške prakse so se prav tako pojavile konec 19. stoletja. Namenjene so bile predvsem vedenjsko deviantnim posameznikom, ki jih šolsko okolje ni bilo več pripravljeno obravnavati.

Med prvimi, ki so pisali o vrstniškem nasilju tistega časa, so bili: Ivan Gabršek, Franc S. Jamšek in Anton Žumer. Na prelomu stoletja pa je pisateljsko gonilo prevzel mladinski sodnik Fran Milčinski, ki je največ pisal o nujnosti posebnih vzgojnih ustanov. Svoja razmišljanja je podkrepil s praksami iz tujine.

Dejavnosti Milčinskega so kasneje prevzeli člani Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb. Društva so bila vezni člen med institucijo mladinskega sodnika in zavodi (salezijanski zavod, Marijanišče, zavetišče Angela varuha v Sp. Šiški in delavsko zavetišče v Gradcu), ki jih je uporabljala socialno pedagoška služba. Društva so se kasneje združila v Deželno zvezo za otroško varstvo in mladinsko skrb, ki je bilo zaradi finančnih težav sistemsko omejeno.

Poudariti je potrebno, da so bile socialne službe, ki so največkrat obravnavale nasilne otroke in mladostnike, feminizirane in organizirane prostovoljno. Reforma socialno pedagoških intervencij je doprinesla k ločeni obravnavi mladih nasilnežev po starostnih kategorijah. Mlajše od 14 let so obravnavali po načelih preventivne pedagogike, starejše pa so nadzirali s strožimi ukrepi.

Pri interpretaciji skrbstvenih služb se kaže razkorak med teoretičnimi nastavki in prakso delovanja le-teh. Ideje socialne pedagogike so v ospredju le pri odkrivanju nasilja med otroki in mladostniki, v praksi pa so te ideje v ozadju. Vzrok za takšen pojav lahko poiščemo v različnih akterjih produkcije idej in prakse. (Mrgole, 1999: 181-208)

Kljub temu, da nasilje ni nov pojav, smo nanj postali pozorni in občutljivi šele v zadnjih nekaj desetletjih. Olweus (1995: 6) navaja, da se je zanimanje za problem nasilja med vrstniki najprej pojavilo na Švedskem v šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Nato se je hitro razširilo v druge skandinavske države. Ob koncu leta 1982 so časopisi poročali o samomoru treh otrok, starih od deset do štirinajst let; njihov samomor je bil posledica hudega trpinčenja s strani vrstnikov. Ti dogodki so bili povod verižne reakcije, ki je privedla do nacionalnega programa proti trpinčenju med vrstniki v osnovnih šolah.

Iz skandinavskih držav se je sistematično preučevanje vrstniškega nasilja razširilo še v druge države (Japonska, Velika Britanija, Nizozemska, Kanada, Združene države Amerike, Avstralija).

Za začetek sistematičnega proučevanja vrstniškega nasilja v samostojni Slovenji lahko štejemo otroški parlament iz leta 1993, ki je potekal na temo Prijateljstvo brez nasilja, leta 1995 pa je tema nasilja med mladimi predstavljala tudi eno od tem v šoli za ravnatelje. Ministrstvo za šolstvo in šport je finančno podprlo raziskovalno nalogo, izvedeno v letih 1994 in 1995, katere glavni namen je bil izvesti prvo slovensko raziskavo o pogostosti vrstniškega nasilja in ustrahovanja v zvezi s šolo ter morda začeti z organiziranjem skupine, ki bi v zvezi s tem razvijala preventivne dejavnosti. Pri nas so najbolj znani raziskovalci na tem področju Dekleva, Pušnik, Mikuš Kos in Dogoša. (Pušnik, 1999)

1.3 SOCIALIZACIJA IN (PROSOCIALNO) VEDENJE OTROK

Socializacija pomeni prevzemanje vrednot in vzorcev vedenja, ki so v družbi zaželeni. Pomeni preprosto razvijanje sposobnosti za življenje v skupnosti, ki zahteva upoštevanje drugega, sposobnost prilagajanja, strpnost ipd. To je spretnost zadovoljevanja svojih potreb na način, ki ni škodljiv za druge. V procesu socializacije se pri otroku oblikuje odnos do sveta, do ljudi in do samega sebe. Bistvo dobre socializacije je iskanje optimalnega razmerja med zaščito, varnostjo in spodbudo na eni ter zahtevnostjo na drugi strani. Rezultat neustreznega razmerja je razvajanje ali pa (pre)trda, avtoritarna vzgoja. Otrok se mora srečati tudi z omejitvami, ki mu morajo biti posredovane na primeren način. (Bečaj, 1995)

Primarna socializacija poteka v družini in družina je tista, kjer otrok dobi prve izkušnje na področju medčloveških odnosov. Vzgojo v družini uresničujemo z zaupanjem, razumevanjem, ljubeznijo, iskrenostjo, željami, veseljem in razočaranji. Vzgoja mora poleg materialnih potreb, ki jih ima vsak otrok, upoštevati tudi otrokove socialne potrebe. Socialne težnje izvirajo iz osnovne potrebe ljudi, da se vsakdo včleni v družbo vrstnikov in postane član skupnosti.

Raziskave so pokazale, da so socialne potrebe, ki jih posamezniki doživljajo kot svoje močne osebne težnje, naslednje (Bergant, Skalar, 1968: 12):

1. težnja ali potreba po varnosti,
2. težnja ali potreba po novih izkušnjah in doživetjih,
3. težnja ali potreba po samostojnosti,
4. težnja ali potreba po upoštevanju, priznanju okolice.

Za družino je pomembno, da znotraj nje poteka jasna in odkrita komunikacija. Družina namreč predstavlja osnovni model sprejemanja in razumevanja sebe in drugega v medsebojnem odnosu. Kako bo otrok vstopal v odnose z vrstniki, je v veliki meri odvisno od kvalitete samih družinskih odnosov.

Drugi najpomembnejši socializacijski dejavnik pa je šola. Vzgojno-izobraževalne ustanove namreč predstavljajo prostor, kjer otroci preživijo velik del svojega življenja. Šola tako predstavlja okolje, kjer otrok navezuje stike z vrstniki, in na podlagi odnosov, ki nastajajo med njimi, začinja odraščajoči otrok oblikovati svojo lastno prihodnost in s tem tudi prihodnost celotne družbe.

Otrok je že v prvih razredih osnovne šole zelo občutljiv na odnose z vrstniki, predvsem na odnose do njega samega. Družba prijateljev v svoji osnovi najprej zadovoljuje posameznikove potrebe po druženju, pripadnosti, naklonjenosti, sprejetosti in intimnosti. V krogu vrstnikov lahko otrok razvija socialne spretnosti izven družinskega kroga. Sočasno pa se sreča tudi z drugačnostjo, kar ga sili v vedno nove načine soočanja s konfliktnimi situacijami in v iskanje kompromisov. Uči se tudi sposobnosti empatije in občutljivosti do drugega človeka. Vrstniki predstavljajo otroku okolje, kjer prvič spoznava in živi izkušnjo zaupanja ter intimnosti v odnosu do ljudi, ki niso del njegove družine. (Bajzek in drugi, 2003: 104)

1.3.1 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA OBLIKOVANJE (PRO)SOCIALNEGA VEDENJA PRI OTROKU

Mikuš Kos (1997) poudarja preplet dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje socialnega vedenja pri otroku, ko pravi, da se otrok socialnega vedenja sprva uči v družini - od staršev, katerih odnos do drugih je lahko strpen in spoštljiv ali pa izkoriščevalski in grob. Družina veliko prispeva k otrokovim pogledom na odnose z vrstniki in k večini vzpostavljanja dobrih vrstniških odnosov. Zaprte družine dušijo otrokove potrebe po socialnih stikih in zavirajo razvoj socialnih veščin. Družinsko okolje je osnovni oblikovalec socialnega vedenja, zato mora prehajati v širšo skupnost.

Na socialno vedenje vplivata tudi otrokov značaj in temperament. Ta dejavnik socialnega vedenja je najbolj individualen. Nekateri otroci so bolj odprti, drugi izrazito zaprti; nekateri so povsem nezainteresirani za druge, spet drugi izražajo veliko mero empatije.

Ko otrok prestopi šolski prag, ima velik vpliv na socialno vedenje tudi šolski prostor. Dobro je, če se učitelji zavedajo vrednosti svojega vzora za učence. Šolska klima lahko pretirano vzpodbuja tekmovalnost, ki posledično zamegli socialne vrednote.

Ker otroci čedalje več svojega prostega časa preživijo pred televizijo in drugimi sredstvi javnega obveščanja, se vse pogosteje kaže dejstvo, da bi bilo potrebno bolj odgovorno pristopiti k medijski pismenosti. Samo medijsko pismeni ljudje bodo namreč zmogli kritično selekcionirati in sprejemati medijske vsebine. Pri nas sistematične vzgoje za medije v osnovnih šolah ni, čeprav lahko, po mnenju nekaterih psihologov, govorimo o hipnotični moči televizije in zasvojenosti z gledanjem le-te. V zadnjih letih stopa v ospredje uporaba računalnika in s tem novejši vir informacij - internet. Znano je, da internet predstavlja vir koristnih informacij. Ne smemo pa spregledati dejstva, da čezmerna uporaba interneta krha naše medosebne odnose in povzroča čustveno otopelost.

Pri oblikovanju socialnega vedenja otrok imajo pomembno vlogo tudi prevladujoča stališča in vrednote v družbi.

»V času, v katerem se razcvetajo tržno tekmovalni odnosi, v obdobju naraščanja neenakosti in večanja števila prikrajšanih in revnih, postaja prosocialno vedenje še posebej pomembno. Vse več uporabljamo izraz »skrbeča družba«, ki pokriva predvsem področje skrbi za sočloveka v okviru različnih prostovoljskih in solidarnostnih dejavnosti. Razvijanje prosocialnih vrednot in vedenja deluje kot moralna protiutež vrednotam tekmovalnega sveta, ki postavlja na prvo mesto uspešnost, imeti več, biti na višjem položaju, znati izkoristiti okoliščine zase.« (Mikuš Kos, 1997: 5)

Vrednote, norme in vzorci vedenja se prenašajo iz generacije v generacijo. Posameznik jih sprejema in ponotranji v procesu socializacije. Oblikovano je družbeno okolje, ki je velikega pomena za preživetje in kakovost življenja posameznika. Zato je še toliko bolj pomembno, da smo odrasli dober vzgled otrokom.

1.4 AGRESIVNOST

V vsakdanjem pa tudi znanstvenem diskurzu je uporaba pojma agresivnost zelo neenotna.

Različni avtorji agresivnost pojmujejo kot instinkt, nagon, izvor energije, čustvo, način prisile, navadno reakcijo na frustracijo. Agresivna vedenja drugim povzročajo telesno bolečino, občutek neboljnosti in osramočenosti, strahu, tesnobe ali potrnosti. Najpogosteje uporabljena definicija agresivnosti pravi: »Agresivnost je vedenjska značilnost, ki se kaže v gospodovalnosti, nasilnih ali napadalnih besedah ali dejanjih proti drugim ljudem.« (Pušnik, 1999: 24)

Pušnikova ločuje med pojmom »agresija«, ki označuje trenutno reakcijo, in »agresivnost«, s katerim poimenujemo trajno značilnost posameznika.

Bergant (1976: 15-25) poudarja, da »agresivnost« v vsakdanjem govoru pojmuje fizičen ali besedni napad. Tako se pridevnik »agresiven« uporablja za opis ljudi, ki so v svojem vedenju in govoru dominantni, trdni, samozavestni, vsiljivi, vedno pripravljene argumentirati svoja stališča in zahteve in ne popuščajo niti tedaj, ko njihova stališča niso upravičena. Izraz »agresiven« asocira na nasilje in sovražnost, ki v kulturnem svetu označujeta negativne pojave.

Pojem agresivnost srečamo v psihologiji, sociologiji, pravu, pa tudi v političnih vedah, in vsaka od teh ved ga opredeljuje iz svojega zornega kota. Pri opredelitvi agresivnega vedenja uporabljamo tri kriterije, ki označujejo agresivnost kot:

- tisto dejanje, ki omejuje vedenje druge osebe,
- tisto dejanje, ki kaže na sebične motive storilca in
- tisto dejanje, katerega pobudnik je storilec sam.

Lamovec in Rojnik (1978) v ospredje postavljata negativni pomen pogovorne rabe pojma »agresivnost«. S tem, ko vedenje posameznika označimo kot agresivno, ga hkrati tudi označimo kot agresivnega oz. konfliktnega posameznika. V očeh opazovalca se lahko neko vedenje označi kot agresivno, čeprav je namen opazovanega vedenja morda drugačen. Dober primer takšnega nasprotja je lahko oštevanje otroka, ki je storil nekaj, kar je v nasprotju s pričakovanji npr. staršev.

Zato je potrebno različne oblike agresivnega vedenja obravnavati ločeno, pri čemer moramo za razumevanje upoštevati posamezno situacijo in tudi osebnostne dejavnike.

Agresivnost lahko razdelimo glede na različne vidike (Lamovec, Rojnik, 1978), in sicer:

- glede na **smer in obliko** je znanih več razdelitev, ki se med seboj prekrivajo. Agresivnost je lahko usmerjena navzven in navznoter, oblik znotraj posamezne smeri pa je več. Delitve agresivnosti lahko združimo v sledečo shemo:

AGRESIVNOST

NAVZNOTER		NAVZVEN		
posredna	neposredna	posredna	neposredna	
psihomotorska	občutki krivde	razdražljivost	aktivna	pasivna
depresivnost	samomorilnost	sumničavost	telesna	negativizem
alkoholizem		sovražnost	besedna	

glede na **psihološko funkcijo** ločimo:

- **instrumentalno agresivnost**, ki pomaga doseči nek zunanji cilj in zadovoljiti potrebe - je rezultat učenja, ki se odvija v določenih socialnih razmerah in nima biološke podlage. Zanj je značilna majhna aktivacija, hladnokrvnost;
- **frustracijsko agresivnost**, katere glavna vloga je sproščanje napetosti, ki je posledica zunanjih provokacij in frustracij. Izvor lahko iščemo v posameznikovih nezadovoljenih bioloških, psiholoških in socialnih potrebah. Izražena je v avtomatičnem vzburjenju, močni jezi in napadalnosti ter izzveni v občutek olajšanja, ko mine;
- **posnemovalno agresivnost**, ki temelji na občutku pripadnosti določeni skupini ali pa na identifikaciji z vzorniki.

glede na **cilj** agresivnega vedenja ločimo:

- agresivnost, usmerjeno na izvor frustracije,
- agresivnost, preneseno na drugi cilj.

glede na **vlogo** pa razlikujemo:

- **ustvarjalno** (pozitivno) agresivnost, ki ohranja in potrjuje življenje. Je dedno pogojena težnja k napadu ali begu, če so ogroženi osnovni življenjski procesi; traja toliko časa, dokler ima vzrok.
- **razdiralno** (negativno) agresivnost, katere cilj je poškodovanje ali izničenje življenja. Ta agresivnost v nasprotju z ustvarjalno ni dedno zasnovana.

Kadar govorimo o agresivnosti, moramo ločevati agresivnost kot način reagiranja od agresivnih motivov in teženj, da agresivno ravnanje nastopi. Zelo verjetno je naravna in vrojena reakcija ljudi, da odreagirajo z agresivnim impulzom, kadar so napadeni od drugih ali ovirani pri uresničevanju intenzivnih potreb, želja in motivov.

O agresivni reakciji lahko govorimo samo takrat, kadar je vedenje izzvano z agresivnim impulzom in ima jasen in zavesten cilj, da nekoga poškoduje oz. mu povzroči škodo. O agresivnem motivu pa lahko govorimo takrat, ko vedenje ni reakcija na preprečevanje zadovoljitve neke potrebe oz. obramba pred napadom, temveč vedenje, ki išče zadovoljstvo v samem agresivnem vedenju.

Razlikovanje med agresivnostjo, ki je posledica naše ogroženosti in pomeni obrambo pred zunanjimi pritiski, ter med agresivnostjo kot dejanjem, ki izvira iz naše notranje potrebe po agresivnem vedenju, ni preprosto in še manj enostavno. Tudi v agresivnosti kot reakciji na zunanje vplive lahko občutimo zadovoljstvo in zadoščenje.

Na podlagi najpogosteje uporabljene definicije lahko agresijo enačimo z vedenjem, ki ni sredstvo za doseganje določenih ciljev ali posameznikovih potreb. Če pa želimo agresivnost interpretirati kot prirojen instinkt, lahko tako interpretiramo le agresivnost, ki se pojavlja kot potreba po agresivnem vedenju, boj(evanj)u.

1.5 VRSTNIŠKO NASILJE

1.5.1 OPIS POJAVA

S pojavom nasilja se srečujemo vsak dan. Nasilje se dogaja med nami in o njem tudi vse več govorimo, razglabljamo in se ustavljamo ob vprašanjih, ki so vezana na nasilje med vrstniki. Ta pojav predvsem pri odraslih vzbuja precej vprašanj. Od kod izvira otroška agresija? Kakšne so posledice takšnega ravnanja? Kakšne so osebne lastnosti žrtev, in nasilnežev, vpletenih v pojav vrstniškega nasilja? Kakšna so družinska ozadja žrtev in nasilnežev? Ali obstajajo učinkoviti ukrepi za zmanjševanje nasilja?

Nasilje je povsod, kjer so otroci in mladi. Danes se nasilje dogaja skoraj vsak dan. S tem mislimo na nasilje nad mladimi in med mladimi, da o drugih vrstah nasilja niti ne govorimo, ker ga je preveč. Če govorimo o nasilju nasploh, lahko rečemo, da je pri poročilih na dnevnem redu. Napadalnost in nasilje sta znana vsaj toliko časa kot samo življenje. (Erb, 1997: 20-22)

Zaskrbljenost nad vrstniškim nasiljem je treba razumeti v povezavi s spreminjanjem pomena nasilja nasploh, pa tudi spreminjanja njegovih oblik ter statusa otroka. Ne smemo pozabiti, da nasilje, ki ga otroci doživljajo doma, dostikrat ostaja prikrito, ga pa otroci prenašajo v šolo, kar se odraža pri njihovih odnosih z vrstniki in tudi z učitelji. (Pušnik, 2003: 7)

Ko konfliktni odnosi med mladimi prerastejo v take oblike vedenja, ki niso več samo »uveljavljanje«, »zabava« in »merjenje moči«, temveč sežejo od opravljanja, izključevanja, ignoriranja, besednega zmerjanja, zasmehovanja, poniževanja, groženj in drugih oblik podobnega ravnanja do različnih oblik telesnega obračunavanja, lahko rečemo, da so konflikti prerasli v nasilje. In če se zgodi, da se take oblike vedenja ponavljajo, postanejo trajne, potem lahko govorimo o trpinčenju.

Nasilje kot pojav je na zapleten način povezano s celoto družbenega življenja, kar pomeni, da nasilja ne moremo razlagati kot zlo, ki je od nekod prišlo in je v vseh svojih vidikih le slabo. (Dekleva, 1995: 25)

Pušnikova (1999) pravi, da lahko na nasilje vsaj v treh pomenih gledamo kot na normalen družbeni pojav:

- Prvič zato, ker vsaka družba uporablja nasilje za doseganje svojih ciljev. V ta namen varuje norme, ki ločujejo nedovoljeno (monopolizirano) od dovoljenega nasilja. V navadi je, da uporabljamo izraz nasilje le za tiste oblike vedenja, kjer posameznik nelegalno uporablja monopolizirana sredstva, s katerimi izvaja nasilje. Manj pogosto pa izraz nasilje uporabljamo za označevanje državne rabe nasilja.
- Drugič zato, ker ljudje za vsakdanje življenje in t. i. pozitivno uveljavljanje potrebujemo mnoge vedenjske vzorce, ki se pravzaprav bistveno ne ločijo od tistih oblik vedenja, ki kažejo na izvajanje nedovoljenega nasilja.
- Tretjič zato, ker je nasilnost ena izmed najbolj značilnih reakcij na frustracijo.
(Pušnik, 1999: 36)

Iz navedenih vidikov lahko sklepamo, da je nasilje povsem razumljivo in ga je mogoče pojasniti. Nasilje govori svoj jezik, nam nekaj sporoča. Vendar vsi vemo, da je sporočila včasih težko razbrati. Na tem mestu je potrebno opozoriti tudi na nevarnost, ki jo lahko prinese interpretacija nasilja kot normalnega družbenega pojava. Zgodi se lahko, da se v luči takšne interpretacije nasilja zabrišejo vzroki in posledice in da se nasilja navadimo.

1.5.2 DEFINICIJE IZRAZA »BULLYING«

V angleški literaturi je izraz »bullying« najbolj specifičen in najpogosteje uporabljen za obravnavo določenih oblik nasilja med vrstniki v osnovni šoli.

»Izraz se verjetno nanaša na »draženje bika« ali »bikovsko« vedenje, slovar pa pravi, da izraz pomeni »uporabo moči ali nasilja, da prestrašiš ali poškoduješ druge ljudi«, pri čemer uporaba te besede izraža neodobravanje takega vedenja.« (Dekleva, 1995: 27)

Avtor nadaljuje, da se v vsakdanjem življenju izraz ne uporablja starostno omejeno, medtem ko je v strokovni literaturi uporabljen izključno v zvezi z mladino oz. šolajočo mladino, pri kateri so odrasli odgovorni oz. naj bi bili odgovorni za njena dejanja in delovanje.

V skandinavski raziskovalni in javno-publicistični tradiciji je izrazu »bullying« predhoden izraz »mobbing«. Izraz je prvi uporabil švedski zdravnik Hainemann, ki je eden od pionirjev raziskovanja tega pojava. Izraz »mobbing« naj bi pomenil razmeroma nekontrolirano skupinsko nasilje, usmerjeno proti posamezniku, ki moti običajne skupinske dejavnosti.

V skandinavski literaturi se še danes občasno pojavlja razlikovanje med »mobbingom«, ki pomeni skupinsko nasilje, ter »bullyingom«, ki pomeni individualno nasilje. (Dekleva, 1996: 8-9)

Izraz »bullying« različni avtorji definirajo precej podobno. Naj na tem mestu navedem le nekaj definicij posameznih avtorjev:

- Olweus (1995: 11-12) pravi, da gre za pojav, pri katerem je učenec dlje časa izpostavljen agresivnem vedenju oz. negativnim dejanjem s strani njegovega sovrstnika ali skupine učencev. Negativna dejanja opredeljuje kot namerne poškodbe ali povzročanje neugodja bodisi s fizičnimi sredstvi ali z besedami. K tovrstnim dejanjem prišteva tudi spakovanje in uporabo vulgarnih ali agresivnih kretenj ter namerno izključitev iz skupine.
- Roland govori o »dolgotrajni in sistematični uporabi nasilja, duševnega ali telesnega, ki ga izvaja posameznik ali skupina proti osebi, ki se v svojem trenutnem položaju ne more braniti«. (Dekleva, 1996: 120)
- Besagova trpinčenje opredeljuje kot ponavljajoče se vedenje, ki povzroča dolgotrajnejše neprijetnosti (trpljenje) in strah (pred bodočimi napadi). Trpinčenje je lahko fizično, psihično ali verbalno. Pojavlja se s strani močnejših nad šibkejšimi, in sicer z namenom povzročanja stisk zaradi občutenja lastnega zadovoljstva. Nasilje pa opredeljuje tudi kot socialno sprejemljivo vedenje, npr. v socialnih kontekstih, ki razvijajo zelo tekmovalne pristope k šolskemu, športnemu in socialnemu uspehu, kar nekaterim povzroča neprijetnosti ali občutke manjvrednosti. (Besag, 1989; po Dekleva, 1996: 120)
- Sharp in Smith opredeljujeta »bullying« kot obliko agresivnega vedenja, ki je običajno namerno in povzroča boleče posledice. Tako vedenje pogosto traja dlje časa in je zanj značilno, da se mu žrtev ne more ubraniti. Izvira pretežno iz želje po ustrahovanju in dominiranju ter pomeni zlorabo moči. (Sharp, Smith, 1994; po Dekleva, 1996: 120)

- Maines in Robinson uporabljata izraz takrat, kadar se posameznik ali skupina zaradi svojih potreb po vznemirjanju, doseganju statusa, pridobivanju materialnih dobrin ali uresničevanju posebnih teženj skupine obnaša na način, ki ne spoštuje ali onemogoča uresničevanje potreb in/ali pravic drugih oseb, ki jih tako vedenje prizadene. (Maines, Robinson, 1994; po Dekleva, 1996: 121)

Dekleva (1996: 122) ugotavlja skupno značilnost teh definicij. V njih se pojem »bullying« ne omejuje na neposredno, telesno nasilje. Navedene definicije pravijo, da ima nasilje lahko tudi verbalno, psihično ali socialno obliko. Te oblike nasilja so lahko na prvi pogled manj ogrožajoče in bolj mile, zato pa tudi manj vidne. Pred takimi oblikami nasilja imajo vpleteni manj moralnih pomislekov in se lahko izvaja bolj masovno in dolgotrajno. Te oblike nasilja je pogosto težje prepoznati in nanj učinkovito reagirati.

Posebno to velja za oblike socialnega nasilja (izoliranje, zaničevanje, izločevanje, ...), ki velikokrat uživa tudi odkrito ali skrito podporo širšega socialnega okolja.

Če povzamemo, se različni avtorji strinjajo s tem, da:

1. je trpinčenje tisto nasilje, ki se dogaja dlje časa,
2. je lahko verbalno, psihično ali fizično,
3. vključuje neravnovesje moči med žrtvijo in napadalcem,
4. trpinčenje lahko izvaja posameznik ali skupina,
5. tarča trpinčenja je prav tako lahko posameznik - žrtev ali skupina,
6. žrtev se ne more braniti, občuti nemoč in strah.

Definicije pa se razhajajo v tem, da ne poudarjajo v enaki meri samo odnosa med storilcem in žrtvijo, ali pa tudi okoliščine, v katerih dejanje poteka. Kontekst je lahko tudi institucionalen in sam omogoča ali celo spodbuja nasilno vedenje. Nekatere navedene definicije jemljejo merila nasilnega vedenja kot sama po sebi dana in nesprejemljiva, druge spet poudarjajo, da gre za »kulturno-občutljivo« uporabo meril, torej za vsebino pojma, ki je časovno in prostorsko-družbeno relativna.

Pojem »bullying« so skušali prevesti tudi v slovenščino, in sicer:

- Dekleva se je s svojo raziskovalno skupino odločil za izraz ustrahovanje, ki sicer najmanj pove o vedenju, zato pa največ o posledici »bullyinga«,
- Pušnik in Dogoša sta kot najustreznejši prevod izbrali izraz trpinčenje, ki najbolj pojasnjuje vedenje pri »bullyingu«,
- Mikuš Kos pa uporablja celo izraz preganjanje.

1.5.3 VRSTE IN OBLIKE VRSTNIŠKEGA NASILJA

Očitno se človeška narava skozi čas ni bistveno spremenila. Verjetno je res, da je biološka zaloga agresivnega vedenja dokaj stalna, vendar obstaja še druga resnica. Socialno okolje, v katerem živimo, lahko poraja, aktivira ali spodbuja več agresivnosti v človeku; več jo lahko tudi omogoča. Kaže, da je sodobni čas naklonjen agresivnemu vedenju, katerega žrtve so pogosto otroci. Nasilje med vrstniki je le en delček zgodbe o nasilju. (Mikuš Kos, 1995)

Hiter razvoj družbe je prinesel številne spremembe, vendar se nasilje na žalost ni zmanjšalo. Strinjamo se lahko le v trditvi, da se nasilje pojavlja v drugačnih oblikah. Po eni strani smo priča očitnemu nasilju, po drugi strani pa se nasilje pojavlja tudi v prikritih oblikah, ki jih zelo težko odkrijemo in se zato tudi težje odzovemo nanje.

Ante Pajk (1999: 337) navaja naslednjo klasifikacijo nasilja:

- **psihološko nasilje** (razvrednotenje, zasmeh, ponižanje, izoliranje otroka, grožnje z zapustitvijo, prevelika pričakovanja, prestroga disciplina, pogojevanje ljubezni, odsotnost staršev, ločitev, prezgodnje obremenitve otroka, nedoslednost);
- **telesno nasilje** (pretepanje, mučenje, zanemarjanje in neizpolnjevanje otrokovih potreb, brezbrižnost do otrokovega zdravja);
- **spolno nasilje** (nagovarjanje, podrobne pripovedi, namigovanja, dotikanje, vznemirjanja, spolni odnos).

Nasilnost v vedenju otroka ali mladostnika se pojavlja občasno, izjemoma ali pa že ustaljeno v naslednjih oblikah (Pajk, 1999:338-339):

1. *znak premagovanja strahu* (veliko nasilnežev je v nenehnem boju s svojim strahom; lahko se počutijo ogrožene nasploh, lahko pa v njih občutke strahu sprožajo situacije in obremenitve, ki bi jih utegnile soočiti z neuspehom, ki se ga bojijo);
2. *obvladovanje občutka ogroženosti* (se pojavlja pri otrocih, ki so odraščali v neugodnih razmerah in se zato ves čas počutijo ogrožene - da bi se pred tem obvarovali, napadejo prvi);
3. *istovetenje z napadalcem* (otroci, ki so nekoč bili žrtve nasilnežev, so zaznamovani z izkušnjami agresivnega vedenja in lahko tudi sami postanejo nasilni ter si tako poskušajo zgraditi občutje varnosti, ki jim primanjkuje);
4. *način iskanja ugodja* (ustrahovanje ali fizično obvladovanje druge osebe daje otroku občutek ugodja, kar pomeni, da se uspe nakopičene notranje napetosti razbremeniti le tako, da tudi sam povzroča bolečino);
5. *nadomestilo za pomanjkljivo samospoštovanje* (otrok, ki si ni mogel oblikovati osnovnega samospoštovanja, je nezadovoljen in zato poskuša nadomestiti mučne občutke manjvrednosti z nasilnim vedenjem);
6. *edina možnost samopotrditve* (če otroci nimajo izkušenj s tem, da lahko med vrstniki in v okolju nek cilj dosežejo s trdom in delom, se zatečejo k lažji poti potrditve - k nasilju, vendar se na tak način lahko uveljavljajo le v okolju, kjer je agresivno ravnanje dopuščeno ali celo cenjeno);
7. *impulzivni odziv na prizadetost* (če se otrok odziva zelo impulzivno, moramo pomisliti na morebitno organsko ali celo osebnostno motnjo);
8. *prikrito samokaznovalno vedenje* (mnoga otrokova samouničevalna dejanja izhajajo iz podzavestne težnje po kazni, ki bi prinesla sprostitev);
9. *sprejemanje subkulturnih norm* (v nekaterih okoljih je nasilje običajen način komuniciranja ali izražanja notranje stiske, kar se prenese tudi na otroka; njegovo nasilno vedenje postane del procesa socializacije).

Olweus (1995) deli vrstniško nasilje - trpinčenje na:

- posredno ali psihično nasilje (verbalno in neverbalno),
- neposredno ali fizično nasilje

K neposrednemu trpinčenju prišteva tiste oblike nasilja, ki so dokaj odkrite, vidne in očitne - pri tem misli na fizične oblike nasilja. Ljudje jih vidimo, pogosto o njih govorimo in tudi ukrepamo. Laični pogledi in javni mediji opozarjajo predvsem na te oblike medvrstniškega nasilja, medtem pa so premalo pozorni na tiste oblike, ki so bolj prikrite, na prvi pogled manj ogrožajoče in milejše. To je posredno trpinčenje oz. psihično nasilje, ki je lahko bodisi verbalno ali neverbalno.

Dekleva (1997) govori o fizičnem nasilju z uporabo sile, ki prizadene človekovo telo in o psihičnem in socialnem povzročanju bolečin in strahu.

Iz navedenih opredelitev različnih avtorjev lahko povzamemo, da je pri fizičnem nasilju otrok telesno poškodovan, pri psihičnem nasilju pa je ranjena njegova duševnost, in sicer je le-ta lahko prizadeta z besedo (verbalno nasilje), ali pa z določenim gibi, mimiko in dejanji (neverbalno nasilje). Oblike vrstniškega nasilja niso enakovredne niti glede namena povzročitelja niti glede na posledice pri žrtvi. Pri nekaterih oblikah je prizadetost blažja, pri drugih hujša. Vse oblike nasilja, ne glede na njihovo težo, pa so neprimerne in nedopustne.

1.5.4 ZNAČILNOSTI VPLETENIH V VRSTNIŠKO NASILJE

Poznavanje značilnosti vpletenih v vrstniško nasilje je izrednega pomena tako pri preventivnem ravnanju kot tudi pri kurativi. Znano je, da se pri vpletenih v vrstniško nasilje, pa naj bo to žrtev ali nasilnež, pokažejo spremembe v vedenju, učnem uspehu, in komunikaciji z vrstniki, ... Vse to so znaki, ki naj bi jih učitelji in ostali strokovni delavci šole zaznali in se nanje pravilno odzvali.

Pušnikova (Pušnik, 1999) udeležence v vrstniškem nasilju deli v štiri skupine, in sicer:

- žrtve,
- nasilneži,
- nosilci obeh vlog,
- opazovalci.

Žrtve glede na značilno vedenje deli na: pasivne, izzivalne, lažne žrtve in žrtvene kozle. Opredeljuje tri tipe nasilnežev: aktivni, pasivni in anksiozni. Za vsak tip žrtve ali nasilneža veljajo posebnosti v osebnih značilnostih in vedenju. Govorimo o vedenjskem vzorcu, za katerega je značilna paleta reakcij na konfliktno situacijo, in ki sčasoma postane del otrokove osebnosti.

Pušnikova ugotavlja tudi, da je v vsaki razredni skupnosti 60-70 % učencev, ki so v vlogi opazovalcev. Ravno od teh učencev so pogosto odvisni socialni odnosi v razredu. Opazovalce glede na njihove reakcije ob zaznavi nasilja razdelimo na: pasivneže, spodbujevalce in branilce. Tudi vsakemu od teh tipov opazovalcev lahko pripišemo svojstven spekter lastnosti.

1.5.4.1 Značilnosti žrtev

Med posamezniki, ki so se znašli v vlogi žrtve, lahko glede na vedenjske lastnosti in ravnanja razlikujemo več vrst žrtev. Za vse je značilno, da imajo negativen odnos do nasilja in uporabe nasilnih sredstev.

Olweus (1995: 34) govori o pasivnem tipu žrtve, za katero je značilno, da je telesno šibkejša, previdna, občutljiva, zadržana, pasivna in podredljiva.

Pri izzivalnem tipu žrtve lahko opazimo kombinacijo tesnobe in nasilnega vedenja. Njihova posebnost je v tem, da pogosto ravnajo izzivalno, in tako povzročajo napetosti in razburjenje pri vrstnikih, ki jih obdajajo. Ob napadu se skušajo postaviti po robu, a so pogosto neuspešni.

Besagova (Besag, 1989; po Pušnik 1999) pa piše še od dveh tipih žrtve, in sicer o:

- žrtvenem kozlu; pri tem ima v mislih tiste otroke, ki nase prevzamejo vlogo žrtve zato, da jih skupina sprejme. V skupini razdiralnežev se počutijo varne pred drugimi nasilneži. Igrajo razrednega klovna.
- lažni žrtvi; gre za učence, ki učitelju neprestano tožijo nad drugimi. Tožbe niso zmeraj upravičene, njihov namen pa je pridobiti učiteljevo pozornost.

Posamezniki, ki se znajdejo v vlogi žrtve, imajo pogosto nizko samopodobo. V lastni družini se počutijo odtujene, neprijateljstvo čutijo tudi med vrstniki, v svoje sposobnosti ne zaupajo v zadostni meri. Zapirajo se vase in živijo v strahu ter napetosti.

1.5.4.2 Značilnosti nasilneža

Ena izstopajočih lastnosti tipičnega nasilneža je njegova agresivnost. Nasilneži so pozitivno naravnani do nasilnih ravnanj in so pogosteje nasilni tudi do odraslih ljudi v svoji bližini.

So impulzivni, zanje so značilne vročekrvne reakcije in močna potreba po obvladovanju drugih in nadvladi. Za doseganje svojih ciljev se poslužujejo nasilnih sredstev in jih z doseganjem ciljev tudi opravičujejo. Pred vrstniki se postavljajo s svojimi dosežki. Nimajo sposobnosti empatije in tudi občutkov krivde ne. Ob trpljenju drugih občutijo zadovoljstvo. So samozavestni in imajo visoko stopnjo samospoštovanja. Zanje je značilen tudi humor in vsestranska iznajdljivost. Dečki so večinoma telesno oz. fizično močnejši od vrstnikov. Za dekleta je značilna uporaba prikritih oblik nadlegovanja, npr. obrekovanje, izolacija, verbalna dominacija in pretirana samohvala. Krog nasilneževih prijateljev je številčno majhen, predvsem zato, ker so (pod)povprečno priljubljeni med vrstniki. Večino prostega časa preživijo ločeni od družine in doma. So samostojni, samosvoji in ravnajo neodvisno. (Besag, 1989; po Pušnik, 1999: 86)

Stephenson in Smith (Besag, 1989; po Pušnik, 1999: 87-88) omenjata posebno vrsto nasilnežev, ki sta jih poimenovala anksiozni nasilneži. Ti predstavljajo nekaj nad 15 % vseh nasilnežev. Zanje je značilno nizko samozaupanje in manjša priljubljenost med vrstniki v primerjavi z ostalimi nasilneži. Posebno skupino nasilnežev pa sestavljajo t. i. pasivni nasilneži ali privrženci. To so negotovi in tesnobni učenci, ki sodelujejo pri nasilnih dejanjih in ravnanjih, a ne prevzemajo pobude.

1.5.4.3 Značilnosti nosilcev obeh vlog

Po lastnostih se posamezniki, ki spadajo v to skupino, močno razlikujejo.

Olweus (1995; po Pušnik, 1999: 89) navaja, da je v svojih raziskavah našel 1,6 % otrok (med učenci višjih razredov osnovnih šol), ki so bili nosilci obeh vlog. Ugotovil je, da so ti otroci pogosto žrtve pritiskov doma in da so nasilni do mlajših in bolj občutljivih otrok. So fizično močnejši in se posledično lažje branijo pred nasilneži.

Stephenson in Smith (Besag, 1989; po Pušnik, 1999: 89) sta ugotovila, da so nosilci obeh vlog med vrstniki manj priljubljeni kot čisti nasilneži.

Za nosilce obeh vlog je namreč značilno, da so agresivni in v telesni agresivnosti dosegajo celo višje rezultate kot čisti nasilneži. Vedno so pripravljeni na fizični obračun z vrstniki. So vzkipljivi in notranje napeti. Imajo negativen odnos do šole in učiteljev. Krog prijateljev nosilcev obeh vlog je skromen in v tej lastnosti so si enaki z nasilneži.

Seveda pa imajo nosilci obeh vlog tudi nekaj skupnih lastnosti s skupino čistih žrtev. Oboji imajo težave pri sklepanju prijateljstev. Počutijo se osamljene, zapostavljene in manj priljubljene. Navdajajo jih občutki sramu in manjvrednosti. Najraje so sami in so zamerljivi, ljubosumni, sumničavi in celo sovražni. Prepričani so, da jim skušajo drugi škoditi in da jih zaničujejo.

Nekatere značilnosti nosilce obeh vlog se razlikujejo tako od skupine nasilnežev kot od skupine žrtev. Ena takšnih je gotovo želja po brezskrbnem in lahkotnem življenju; živeti brez obremenitev in odgovornosti. Večinoma imajo idealizirana življenjska in poklicna pričakovanja. (Pušnik, 1999: 89-90)

Vse naštetje značilnosti pričajo o tem, da je skupina nosilcev obeh vlog pomembna kategorija, ki se razlikuje od skupine žrtev in skupine nasilnežev.

1.5.4.4 Značilnosti opazovalcev

Nazadnje pa moramo opisati še skupino vrstnikov, ki je po številu največja, in je tudi vključena v vrstniško nasilje. To so opazovalci vrstniškega nasilja.

Pušnikova (Pušnik, 1999: 91) jih deli v tri skupine, in sicer:

1. opazovalci, ki vrstniško nasilje samo opazujejo in vanj ne posegajo,
2. opazovalci, ki se vrstniškemu nasilju posmehujejo in s tem nasilnežem vlijejo še več poguma,
3. opazovalci, ki skušajo žrtev potolažiti ali jo celo braniti pred nasilnežem.

Po ugotovitvah Pušnikove je torej skupina opazovalcev v razredu zelo številna skupina otrok, ki bi lahko imeli pomemben vpliv na socialne odnose v razredu.

Navedena spoznanja o udeležencih pri vrstniškem nasilju so nam lahko v neprecenljivo korist tako pri preprečevanju - preventivi, kakor tudi pri zmanjševanju – kurativi vrstniškega nasilja.

1.5.5 DEJAVNIKI NASILNEGA VEDENJA

1.5.5.1 Vpliv dednosti, razvoja in starosti

Pri agresivnosti ni mogoče dokazati prirojenega tipičnega obnašanja. Strokovnjaki agresivnost opredeljujejo kot rastočo napetost, ki se v drugi fazi sprosti, nato pa sledi faza mirovanja. Pri posamezniku lahko opazimo nagnjenja k določenim lastnostim, kot na primer to, da je nekdo bolj razdražljiv in drugi manj.

K pojavu motenj vedenja lahko prispevajo tudi nekatere otrokove lastnosti, npr. lastnosti temperamenta - slabše samoobvladovanje, težave pri soočanju z neuspehi in reševanju konfliktov. Raziskovalci nasilnega vedenja so ugotovili, da se nasilnost do osmega leta starosti v odnosu do vrstnikov povečuje, od osmega leta do adolescence pa se v odnosu do vrstnikov sicer veča, v odnosu do staršev pa manjša. Pri adolescentu pa se nasilnost do staršev spet poveča. Vzroke lahko pripišemo spremembam, ki jih povzroča adolescentno obdobje.

Že pri zelo majhnem otroku lahko prepoznamo nasilno vedenje. Hitro se razjezi, kadar ne doseže želenega cilja, ali pa je nemiren in pretirano vzkipljiv. Takšno vedenje lahko interpretiramo kot obrambno vedenje. Z razvojem naj bi otrok - ob ugodnih vzgojnih prijemih in vzpodbudnem okolju - razvijal tudi sposobnosti obvladovanja čustev. Odločilno vlogo pri oblikovanju otrokove osebnosti in vrednostnega sistema ima neposredni vzgled. V obdobju adolescence je otrok izredno občutljiv na zunanje vplive. Od teh je odvisno ali se bo otrok posluževal nasilnega vedenja ali pa bo vzpostavil zdravo komunikacijo z okoljem.

1.5.5.2 Vpliv spola

Raziskovalci se strinjajo, da se deklice in dečki, ki so nasilni do svojih vrstnikov, razlikujejo glede na oblike trpinčenja. Dečki izvajajo nasilje neposredno, deklice pa so pogosteje posredno nasilne do svojih vrstnic (npr. vpitje, zmerjanje, prikrivanje resnice, izoliranje ...). Dečki se pri reševanju konfliktov pogosteje poslužujejo fizične sile kot deklice, saj so slednje dostikrat telesno šibkejše. Razlike so opazne tudi na področju samopodobe. Deklice, ki imajo dovolj samozaupanja, redko izvajajo nasilje, za dečke pa velja obratno, saj je v ospredju boj za dominanco in izkazovanje moči.

Ko govorimo o vplivu spola na pojav nasilnega vedenja pri dečkih in deklicah, ne smemo pozabiti, da so kulturne norme tiste, ki dajejo napotke in usmerjajo socialno vedenje, samopotrjevanje in izražanje stiske.

Pri fantih se zelo zgodaj v vzgojnem procesu začne spodbujati sposobnost za samostojno in dejavno uveljavitev. Zaradi tega so fantje tako ali drugače nagnjeni k razkazovanju moči in obvladovanju okolja. Veliko vzgojnih usmeritev pri dekletih pa še vedno spodbuja odvisnost od močnejših, pasivnost in nebogljenost. Razlike so tudi pri odzivu na nasilje. Fantje se večinoma odzovejo neposredno, medtem ko se pri dekletih pogosto pojavi čustvena prizadetost in depresivni umik ali telesne tegobe. Če pa se pojavi nasilno vedenje, je za dekleta značilno, da lahko to vedenje interpretiramo kot del zapletene problematike, ki je kompleksnejša in ima globlje korenine kot pri nasilnih fantih. (Tomori, 1999: 7)

1.5.5.3 Vpliv družine

Družina je prvi socialni sistem, v katerem otrok živi, in ki s svojimi značilnostmi pomembno vpliva na osebnostne značilnosti otroka v njegovem razvoju. Prvi otrokov svet se konstruira v primarni socializaciji v krogu družine. (Čačinovič-Vogrinič, 1998)

Tomori navaja, da družina s svojimi zgledi vpliva na oblikovanje otrokovega vrednostnega sistema in njegovo samoizražanje. V krogu družine otrok prejema prve potrditve in oblikuje odnose z drugimi. Vedenje, ki se zastavi v krogu družine, je značilno tudi za kasnejša obdobja življenja. (Tomori, 1995: 96)

Številni raziskovalci, ki so se ukvarjali z družinskimi okolji - predvsem nasilnežev - so ugotovili, da družina močno vpliva na pojav nasilnega vedenja otrok, predvsem zaradi svoje vzgojne funkcije.

Olweus (1995: 26) je predstavil štiri dejavnike, ki pomembno vplivajo na vedenje otrok. Prvi dejavnik so osnovna stališča staršev do otrok. Izrednega pomena je čustven odnos v zgodnji dobi otroštva. Če otrok v tej fazi razvoja občuti pomanjkanje topline in pozornosti, je verjetnost za pojav nasilnega vedenja veliko večja kot v primeru, ko otrok odrašča v odnosu sprejemanja in topline. Drugi dejavnik predstavlja tolerirana stopnja nasilnega vedenja. Starši morajo postaviti jasna merila in meje, ki določajo, katera stopnja nasilnega ravnanja je še sprejemljiva.

Najpogostejša napaka staršev so preveč svobodni vzgojni prijemi, ki se pojavljajo v sodobnem svetu in prispevajo k oblikovanju agresivnega vedenjskega vzorca. Tretji dejavnik je uporaba moči kot vzgojne metode. Več telesnega kaznovanja povzroča več agresivnih odzivov otroka na okolico. Zadnji dejavnik pa je temperament otroka. Otrok z aktivnim in vročekrvnim temperamentom ima več predispozicij, da se razvije v nasilnega mladostnika, kot otrok z običajnim ali mirnejšim temperamentom.

Vsi naštetni dejavniki kažejo, kako pomembno vlogo pri oblikovanju otrokove osebnosti in njegovega odnosa do (ne)nasilja ima družina. Če otrok odrašča v družini, v kateri občuti ljubezen in sprejetost, v kateri so meje sprejemljivega vedenja jsno postavljene, v kateri ni nasilja, pa tudi ne telesnega kaznovanja in poniževanja, bo prav gotovo razvil negativen odnos do nasilja in se bo nasilju do vrstnikov tudi izogibal.

1.5.5.4 Vpliv igre

Igra je za otroka izrednega pomena. Otroci se veliko igrajo in se ob tem učijo socialnih spretnosti, ki jim pridejo zelo prav v kasnejših obdobjih odraščanja. S pomočjo igre stopajo tudi v svet konfliktov in se učijo reševanja le-teh. Z odraščanjem je časa za igro vse manj, saj ta čas zapolnijo predvsem šolske in obšolske dejavnosti.

Če bi opazovali igro dečkov in igro deklic, bi ugotovili, da se deklice združujejo v manjše skupine, v katerih je visoka stopnja intimnosti in vzajemno prijateljstvo. V svojo igro ne vključujejo telesne agresije, ampak se poslužujejo bolj posrednih oblik nasilja (npr. tožarjenje, zafrkavanje, zmerjanje, izključevanje ...).

Za dečke pa je značilno, da se igrajo v številčno večjih prijateljskih skupinah, v katerih vlada hierarhija, za igro potrebujejo več prostora in pogosto uveljavljajo svoje telesne moči, zaradi česar so telesno šibkejši dečki izrinjeni. Več je fizičnih napadov, obračunavanj in tekmovalnosti.

1.5.5.5 Vpliv situacij

Strinjamo se lahko, da se otrok največ nauči iz situacij, ki jim je priča. Možnost, da pride do nasilnega vedenja in ravnanja otroka je večja, če bodo njegova prizadevanja za doseg zastavljenega cilja ovirana. Otrok se veliko nauči s pomočjo opazovanja. Zato je toliko bolj pomembno, ali je otrok priča kaznovanju odrasle osebe.

Pogosto so otroci pod močnimi čustvenimi napetostmi, predvsem zaradi stresa, ki je posledica družinskih situacij na katere otroci nimajo vpliva (npr. prepiri med staršema). Če se bo otrok počutil ogroženega, bo nasilno reagiral, če je bil temu kdaj priča in je morda to tudi sam doživljal. Na tem mestu niti ni odločilnega pomena, ali je njegov občutek ogroženosti utemeljen ali ne.

1.5.5.6 Vpliv šole

Na otrokovo življenje in razvoj poleg družine vpliva tudi šola. V šoli otroci preživijo veliko svojega časa. Značilnost današnjega šolskega sistema in ureditve je, da čas, ki ga otroci preživijo v šoli, zavzema dobro tretjino posameznega dneva. Zato ne smemo spregledati intenzivnega in dolgotrajnega vpliva šole na otrokovo življenje. Ta vpliv je najizrazitejši v obdobju razvoja otroka, ko se intenzivno oblikuje otrokova osebnost. V šoli se otrok sreča z vrednostnim sistemom, ki je velikokrat protisloven sistemu, kakršnega imajo otrokovi starši. Šola je socialna institucija, ki omogoča otroku osvajanje sistema vrednot, oblikovanje pogleda na svet ter razvijanje spretnosti in znanj. V šoli otroci stopajo v odnose z drugimi, se soočajo z nalogami in odgovornostmi in so člani socialnih skupin, v katerih si oblikujejo pravila socialnega delovanja.

Na pojav nasilnega vedenja vplivajo: organizacija šole, vzdušje, morala, etika šole, ter pozornost, ki jo učitelji, ravnatelj in šola kot celota posvečajo temu pojavu; temu pritrjuje tudi Mikuš Kos (1991: 61-62), ko govori o psihosocialnem ozračju šole, kamor uvršča: velikost šole, red v šoli, pravila in kaznovanje, število učencev, razporejenost prostorov...

1.5.5.7 Vpliv vrstnikov

Vpliv vrstnikov na pojav nasilnega vedenja pogosto podcenjujemo. V obdobju adolescence se nemalokrat zgodi, da ta vpliv v določenih situacijah pretehta vse ostale vplive. V kolikšni meri se bo ta vpliv izrazil, je odvisno od kulturnih in družbenih pogojev. Otroci imajo v različnih obdobjih razvoja oblikovane norme o tem, kakšen naj bi bil idealen, najbolj zaželen vrstnik. Ker otrok še nima izoblikovane osebnosti, je zelo pomembno, s kom se druži. V tej fazi je namreč izredno dojemljiv za zunanje vplive. Otroku vrstniki predstavljajo razširjeno družino. V krogu vrstnikov posameznik spoznava svet in išče svoje mesto v njem. Dejavnosti, s katerimi se vrstniki skupaj ukvarjajo, pa so lahko za okolico sprejemljive ali pa tudi ne.

1.5.5.8 Vpliv medijev

Današnja družba je družba medijev. V zadnjih desetletjih smo priča hitremu in skoraj nenadzorovanemu razvoju različnih vrst medijev. Poimenujemo jih lahko celo »socializatorji«, saj pomembno vplivajo na posameznika. Radio, televizija, tisk, računalnik in internet so postali nekaj samoumevnega v življenju posameznika. Med vsemi mediji ima še vedno velik vpliv televizija, kajti pojavlja se kot edinstven medij, ki vsebuje kombinacijo avdio-vizualnih vplivov. Zapolnjuje precejšen delež prostega časa mladih in je dominanten ter popularen medij. Televizija je postala center družinskega življenja. Nadomešča partnerske, starševske in družinske odnose. (Erjavec, Volčič, 1999: 55-56)

V neki raziskavi so izračunali, da je povprečen 12-letnik v svojem življenju v filmih videl že približno 14.000 umorov. Dokazano je tudi, da gledanje nasilnih dejanj nepreklicno vpliva na naš odnos do nasilja. Ker imajo zlasti otroci kar nekaj težav z ločevanjem med fikcijo in resničnostjo, se prej ko slej zgodi, da ni več potrebe po človeškem sočutju.

(Erb, 2004: 34)

Raziskave so potrdile, da se vpliv televizije močno zazna tudi pri igri otrok, ki ni več spontana in bogata, ter ji manjka dobra mera domišljije. Starši puščajo svoje otroke same pred televizijskimi ekrani in z vsebinami, ki jim pomagajo pri oblikovanju slike o svetu in vrednotah. Dejanja, ki jih otrok absorbira z ekrana, ostanejo nepredebatirana, otrok se ne zaveda njihove slabe strani, in tako mnogo (pre)pogosto postanejo vzorec za otrokovo vedenje in reševanje konfliktov v vsakdanjem življenju.

Erb (1997: 76) opozarja na dejstvo, da otroci do desetega leta verjamejo, da je resnično vse, kar vidijo na televiziji.

Zato je še toliko bolj pomembno, da otroci gledajo televizijo skupaj s starši in se pogovorijo o njihovih občutkih, razmišljanjih, ki se jim pojavljajo ob spremljanju posameznih dogodkov in vsebin. Televizija naj ne bo nadomestilo za ukvarjanje z otrokom in naj ne predstavlja središča družinskega življenja.

1.6 ODZIV NA NASILJE/PREPREČEVANJE NASILJA

Priporočljivo je, da delujemo preventivno in tako preprečujemo razvoj vrstniškega nasilja. Zavedati se moramo, da:

- je določena stopnja agresivnosti zapisana v naših genih - če so dani ustrezni pogoji, se lahko razvije nasilje;
- nasilje poraja nasilje;
- nasilno ravna tudi tisti posamezniki, ki so bili žrtve nasilja ali obstaja nevarnost, da bi se znašli v vlogi žrtve.

Odrasli se najpogosteje odzovejo na nasilje z ignoriranjem ali s kaznovanjem.

Dekleva (1996) poudarja, da je ignoriranje najlažja pot »reševanja« nasilja med vrstniki. Takšen odziv pomeni, da »ne vidimo« pojava nasilja. Ko pa je le-to že tako očitno, da nekako moramo reagirati, se poslužimo kaznovanja. Velika večina raziskovalcev si je enotna, da tudi takšen odziv ne predstavlja rešitve problema.

Vedno bolj pogost odziv odraslih na nasilje je tudi nadzorovanje. V šolah organizirajo dežurstva učiteljev, z namenom, da bi nadzorovali šolske hodnike, garderobe, dvorišča in druge prostore. Ni malo šol, ki imajo v času pouka organizirano prisotnost nadzornega varnostnika. Izkušnje kažejo, da tudi ti ukrepi ne prinesejo zelenih učinkov. Nasilneži izberejo tak trenutek oz. lokacijo, kjer ni prisotnega nadzornega učitelja ali varnostnika.

Bolj preventivno usmerjeno delovanje za preprečevanje nasilja med vrstniki je vse, kar pri otroku vzpodbuja pozitivno samopodobo, sposobnost za konstruktivno agresivnost in kar ga opremlja za učinkovito reševanje stisk in raznih vrst stresa.

Otrok, ki spoštuje samega sebe in ljudi v svoji okolici se zna uveljaviti, se ne počuti ogroženega in posledično ne čuti potrebe, da bi se branil z napadom. (Tomori, 1995:102)

1.6.1 VLOGA ŠOLE PRI RAVNANJU Z NASILJEM

Šola je kraj, kjer otroci preživijo veliko svojega časa. Zavedati se moramo, da imajo zaradi tega učitelji veliko vzgojno vlogo, ki jo morajo opraviti z vso odgovornostjo. Šola ima največje možnosti pri odkrivanju nasilja med vrstniki. Lahko pa je šola vzrok trpinčenja, ki ga je otrok deležen v domačem okolju. Zato morajo biti učitelji previdni, predvsem v primerih, ko staršem sporočajo novice o otrokovih težavah. Učitelji so pogosto tisti, ki prvi opazijo spremembe pri otroku (vedenjske, čustvene, telesne ...). (Pušnik, 1999: 16-17)

Otrok je lahko deležen nasilja v sami šoli. Lahko je žrtev psihičnega trpinčenja - ignoriranje, ponižanje, dajanje vzdevkov, opravljanje kazenske domače naloge, posebni načini ustnega spraševanja. Ti načini trpinčenja so zelo težko dokazljivi, a učenci znajo o tem dosti povedati. (Mikuš-Kos, 1991:125-126)

Šola mora učence naučiti predvsem kritične drže do nasilja in do nasilnih oblik reševanja konfliktov. Učenci se morajo naučiti strpnosti, razumevanja in sprejemanja vrstnikov, sodelovanja in spretnosti pogovora. V razredu ne smemo zanemariti vedenjskega zgleda učitelja do učencev, ki zmanjšuje nesoglasja in spore. Posameznik mora razviti vez s šolo in začutiti pripadnost. Nesoglasja med vrstniki pa zmanjšuje tudi upoštevanje različnosti med vrstniki.

Mikuš-Kos (1991: 91-102) v svoji knjigi navaja, da je otroke potrebno naučiti prepoznavati okoliščine, v katerih delujejo nasilno, kako se jim lahko izognejo ali jih obvladajo. Programa učenja socialnih veščin morajo biti deležni vsi šolarji.

1.6.2 EKOLOGIJA MEDSEBOJNIH ODNOSOV V ŠOLI

Komunikacija je nepogrešljiv sestavni del našega življenja. Uspešnost medsebojne komunikacije se skriva v sprejemanju sočloveka takšnega, kakršen je. V šolah smo priča porastu agresivnih vedenjskih vzorcev med otroci in mladino. Kot smo že ugotovili, so ignoriranje, kaznovanje in represija neprimerni in neučinkoviti »odgovori« na vrstniško nasilje, ali pa predstavljajo le kratkotrajne rešitve.

Ko opravimo z analizami in refleksijami našega dela, pogosto ugotavljamo, da moramo ubrati druge poti iskanja in soustvarjanja rešitev. In ena takšnih je prav gotovo projekt, ki poteka na nekaterih »ekošolah« po Sloveniji.

Cilj tega projekta je, prek učenja socialnih veščin izboljšati medsebojne odnose in s tem zmanjšati vrstniško nasilje v šolah in vrtcih.

Na podlagi rezultatov raziskave o razširjenosti in značilnostih nasilja v šoli ali v posameznih oddelkih se oblikuje strategija za izboljšanje odnosov. Strategijo načrtujemo timsko. V tim so vključeni učitelji, strokovni delavci šole, starši otrok in otroci sami.

Koraki, s katerimi sledimo cilju, so predvsem: prepoznavanje in izražanje čustev, spoznati pomen komunikacije-pogovora pri soočanju s potlačenimi čustvi, medsebojno spoznavanje in sodelovanje z drugimi, učenje empatije, ozaveščanje, da je v skupnosti za doseganje skupnih ciljev potrebna strpnost, načrtovanje in navajanje osebnih ciljev, razvijanje spretnosti aktivnega poslušanja, poznavanje neverbalne govornice telesa in razvijanje učinkovitega medsebojnega sodelovanja. (Šimenc Mihalič, 2008)

Projekt je zasnovan na dveh ravneh in sicer, na ravni oddelka in na ravni celotne šole.

Pristop na ravni oddelka:

Veliko oporo pri razvoju skupnosti pomenijo metode dela, ki otroke povezujejo, ter takšen pristop k vodenju skupine, ki članom skupine nalaga odgovornost pri postavljanju in ohranjanju dogovorjenih pravil življenja v vrtcu in šoli. Nekaj možnih pristopov:

- Učenci skupaj oblikujejo oddelčna pravila proti nasilju.
- Učenci oblikujejo oddelčni moto, geslo.
- Razvijanje oddelčnega projekta, ki je vezan le na posamezni oddelek in bo omogočil vključitev vseh učencev tega oddelka.
- Iščemo pozitivno: vsak učenec v oddelku na sošolčevo »zrcalo«, ki je narisano na listu, zapiše, kaj ceni, občuduje pri njem.
- Organizacija družabnih dejavnosti v oddelku (izleti, zabave, pikniki ...).
- Dogovori o reševanju konfliktov in problemov v razredu. Spodbuja se kritično razmišljanje otrok o (ne)upravičenosti njihovih dejanj.

Pristop na ravni šole:

- Organizacija mreže za medvrstniško pomoč: starejši učenci mlajšim prinašajo malico in z njimi preživljajo odmore, starejši učenci mlajšim nudijo učno pomoč, starejši učenci so mentorji mlajšim na sestankih šolske skupnosti, ekošole, zdrave šole...
- Organizacija delavnic: »Učimo se reševati probleme«, delavnica čustvene inteligence.
- Organizacija družabnega plesa za vse učence šole.
- Organiziranje predavanj za starše in učence (Medvrstniško nasilje, Zasvojenosti današnjega časa, Komunikacija med starši, učitelji in otroci).
- Zagotovitev privlačnejših šolskih igrišč za druženje in sproščanje odvečne energije otrok.
- Več dežurstev učiteljev in strokovnih sodelavcev šole med odmori.
- Drugi pristopi: ogled temtskega filma, branje knjige.

Olweus (1995) v svoji knjigi navaja, da morajo biti ukrepi proti nasilju med vrstniki vzpostavljeni na ravni šole - s tem zajamemo celotno populacijo v šoli; na ravni posameznega oddelka - zajeti so vsi učenci oddelčne skupnosti; in tudi na ravni posameznika, pri katerem sumimo, da je nasilnež ali žrtev.

1.7 SOCIALNO DELO V ŠOLI

1.7.1 VLOGE IN NALOGE SOCIALNEGA DELAVCA V ŠOLI

V šoli je socialno delo del vzgojno-izobraževalnega procesa in je namenjeno izboljšanju in poglobljanju vzgojno-izobraževalnega dela. Prevladujoči cilj je spremljanje otroka in pomoč pri njegovem razvoju, predvsem takrat, ko prihaja do ponavljajočih se težav in zapletov. Delo socialnega delavca pa je preventivno namenjeno vsem učencem.

Naloge socialnega delavca v šoli so zelo raznolike. Socialni delavec predstavlja na šoli tisto vez, ki ob soočanju s problemom povezuje vse vpletene posameznike. Vloga socialnega delavca je vezana na pričakovano ravnanje, torej na ravnanje, ki bo pripomoglo k uresnitvi ciljev. Poudariti je potrebno, da se socialni delavec pri svojem delu ne more osredotočiti le na eno vlogo, saj bi s takšnim ravnanjem omejil svoje sposobnosti, ki so potrebne za nudenje pomoči ljudem.

Ker je delo socialnega delavca v šoli raznovrstno, je pomembno, da se socialni delavec usposobi za več vlog. Le tako bo lahko skupaj z uporabnikom izbral tisto ali več njih, ki so primerne za reševanje problema. Vloge socialnega delavca v šoli lahko enačimo z Lussijevo (1990: 92-94) delitvijo načinov ravnanja v socialnem delu, ki jih deli na šest vlog:

- Svetovanje: socialni delavec se osredotoči na težavo, ki jo imajo klienti, razvija komunikacijo, ki prispeva k presoji, razumevanju in ozaveščanju.
- Pogajanje: nanaša se na prizadevanje, da bi rešili nesporazume in težave med klientom in tretjo vpleteno osebo, da bi vsi skupaj poiskali konstruktivno rešitev.
- Interveniranje: socialni delavec se vključi v situacijo in intervenira proti volji enega od udeležencev, prevzame odgovornost za ravnanje.
- Zastopanje: v problemski situaciji zastopa enega izmed udeležencev.
- Priskrbovanje: klienta napoti k ustreznemu viru pomoči.
- Oskrbovanje: klientu stoji ob strani in mu pomaga pri premagovanju vsakdanjih življenjskih problemov, nudi mu pomoč pri iskanju nujnih odgovorov in sredstev za reševanje problemov.

Socialni delavec pristopa k reševanju problema vedno s pogajanjem, v nasprotnem primeru pa je socialni delavec posrednik v pogajanjih med različnimi udeleženci v problemski situaciji. Nekatere vloge socialnega delavca v šoli predstavljajo predvsem delo z učenci, npr. skupinsko delo psihosocialnega učenja (izvajanje socialnih iger, mladinske delavnice), in njihovimi družinami (individualno delo s starši, obiski na domu). Druge vloge so vezane predvsem na sistem znotraj šole, delo z učitelji in ostalimi strokovnimi delavci v šoli. Pri tovrstnem delu je pomembno posvetovanje, zagovorništvo, vzpostavljanje zaupnega odnosa. Za uspešno delo socialnega delavca v šoli je pomembno tudi konstantno delo in sodelovanje z drugimi ustanovami (organizacije in društva, Centri za socialno delo...). Uspešnost dela socialnega delavca v šoli se skriva v pravilni izbiri vloge in intervencije, ki naj bo vedno v korist uporabnika.

1.7.2 NAČINI DELA SOCIALNEGA DELAVCA

Najpogosteje so učitelji tisti, ki opazijo, da je prišlo pri posameznem učencu do sprememb v vedenju ali ravnanju. Da se z učencem nekaj dogaja, lahko socialni delavec izve tudi zunaj šolskega okolja, ali pa takšno stanje zazna sam na podlagi neposrednega stika z učencem. Kot strokovnjak mora socialni delavec zagovarjati nično toleranco do pojava vrstniškega nasilja. Zavedati se mora, da je nasilje nesprejemljivo in da se na tem področju srečujemo tudi z različnim doživljanjem tega pojava. Obtoževanje in nerazumevanje mora nadomestiti zavedanje, da si tudi žrtev ne želi stanja v katerem se je znašla.

1.7.2.1 Pogovor z otrokom in starši

Socialni delavec se mora pri svojem delu truditi spoznati vzroke ustrahovanja. S tem, ko bo spoznal vzroke ustrahovanja, bo tudi lažje pomagal žrtvi. Kadar se srečujemo z nasilnežem, se pogovorimo o njegovem vedenju, ga poskušamo naučiti nenasilne komunikacije. Dobro je, če skupaj delamo na njegovi samopodobi in načinu uveljavljanja med vrstniki. Glavni namen našega dela je dosežen, če otrok svojo negativno in nesprejemljivo ravnanje nadomesti s pozitivnim in sprejemljivejšim za okolje in samega sebe.

Žrtev mora v soustvarjanju rešitve začutiti, da jo razumemo, sprejemamo in da ji bomo nudili vso potrebno zaščito. Največkrat se žrtev v primeru razkritja, da se je znašla v vlogi žrtve, boji maščevanja nasilneža. Pri delu z žrtvijo moramo biti pozorni na to, da s svojim ravnanjem in odzivom otroku ne povzročimo dodatnih občutkov krivde. Tudi pri žrtvi poskušamo najti razloge, zakaj se je otrok znašel v tej vlogi (lahko gre za naključje, lahko pa žrtev tudi sama, s svojim ravnanjem in odzivi, spodbudi nasilno ravnanje nasilneža ...). Skupaj z otrokom soustvarjamo možne rešitve problema. Na koncu vsakega pogovora z otrokom preverimo, ali je razumel, kaj smo se pogovarjali.

Tudi pri delu s starši naj nas vodita odkritost in poštenost, ko govorimo o problemu nasilja. Če pride do nasilnega ravnanja, moramo starše obvestiti v najkrajšem možnem času. V pogovoru moramo soustvarjati oceno situacije in se dogovoriti za morebitno nadaljnje sodelovanje.

S starši nasilnih otrok se moramo najprej poenotiti o tem, ali imajo kritičen odnos do nasilja. Če se v tem strinjamo, morajo starši to povedati svojemu otroku. Pogovorimo se tudi o tem, koliko časa starši posvetijo svojemu otroku in na kakšen način ta čas preživljajo, pa tudi o tem, kakšen je zaupni odnos, ki ga gradijo s svojim otrokom. Če ocenimo, da je na omenjenih področjih prisoten primanjkljaj, predlagamo, da starši preživijo z otrokom več časa in da se trudijo otroku posredovati pozitivna sporočila. Vzpostavitev zaupnejšega odnosa med starši in otrokom staršem omogoča večji in učinkovitejši vpliv na otrokovo vedenje in ravnanje.

S starši žrtev nasilja poskušamo soustvariti rešitve, ki bodo v prvi vrsti sprejemljive za otoka, ki se je znašel v vlogi žrtve. Otrok naj se poveže z vrstniki, ki imajo podobne interese. Ker je pogosto vzrok trpinčenja otrokovo vedenje ali obnašanje, je potrebno žrtve usposobiti za posluževanje socialnih veščin, ki jim bodo v pomoč pri vzpostavljanju osebnih stikov in vezi med vrstniki.

1.7.2.2 Skupinsko delo

Pri soočanju s pojavom vrstniškega nasilja se moramo zavedati, da odnosa, ki ga imajo žrtve in nasilneži, ne moremo popraviti samo in izključno z individualno obravnavo. Dobra in učinkovita rešitev je skupinsko delo. Metod skupinskega dela je več vrst. Ena učinkovitejših je metoda interakcijske igre, katere glavno načelo je, da je prav igra tista oblika izražanja otroka, ki mu je najbližja. Otrok mora pri takšnem delu začutiti varnost in sprejetost v skupini. Tovrstne vaje jim omogočajo najučinkovitejše učenje, to je učenje na podlagi izkušenj. S pomočjo teh vaj otrok spozna samega sebe in se tudi izraža v odnosu do ostalih, ter posledično spozna svoje mesto v skupini vrstnikov.

Pri obravnavi vrstniškega nasilja in ustrahovanja so nam lahko v pomoč tudi literarna ali druga umetniška dela, ki nam omogočajo dobro analizo in odpirajo polje konstruktivnega soočanja s pojavom vrstniškega nasilja. Pri tovrstnem delu vzpodbujamo otrokovo lastno izrazno dejavnost (glasbene, plesne in likovne stvaritve ...).

1.8. PREDSTAVITEV OSNOVNE ŠOLE GUSTAVA ŠILIHA IN OSNOVNE ŠOLE ŠALEK

1.8.1 OSNOVNA ŠOLA GUSTAVA ŠILIHA VELENJE

Osnovna šola Gustava Šiliha je bila ustanovljena kot druga osnovna šola v Šaleški dolini in ima dolgo tradicijo. Nahaja se v neposredni bližini Šolskega centra Velenje. Šolski okoliš predstavlja središče Mestne občine Velenje in širša okolica, kjer se nahaja podružnična šola Šentilj. Na matični šoli imajo 19 oddelkov, na podružnični šoli pa 4 oddelke. Matična šola je prostorna in svetla. Učilnice so razporejene v 4 nadstropjih, prvošolci imajo ločene prostore s posebnim vhodom. V lanskem šolskem letu so svojemu namenu predali prenovljeno telovadnico in manjše šolsko dvorišče.

Učenci se lahko vključijo v številne interesne dejavnosti (pevski zbor, KUD, dramski krožek, šolsko glasilo, planinci, odbojka, šah, folklor, odbojka, rokomet, nogomet ...) in izbirajo med 16 izbirnimi predmeti v 9-letni osnovni šoli. Na šoli ne manjka kulturnih dejavnosti ter naravoslovnih in športnih dni. Vsako leto organizirajo za učence od tretjega do sedmega razreda različne šole v naravi. V šolskem letu 2003/2004 so se s podpisom ekolistine vključili v projekt Ekošola, v okviru katerega ločeno zbirajo odpadke in organizirajo tehniški dan z naslovom »Naj odpadek ne bo le odpadek«.

Osnovna šola Gustava Šiliha je šola, ki se pogosto vključuje v razne projekte. V letošnjem letu so si poleg mnogih drugih, pri katerih uspešno sodelujejo, zadali še projekt s humanitarno dimenzijo. Pripravili in izvedli so dobrodelni projekt »Ta svet je za otroke«, katerega namen je bil zbrati finančna sredstva za izgradnjo dvigala, ki bo namenjeno predvsem gibalno oviranim učencem. Takšni in podobni projekti kažejo na to, da šola zgledno sodeluje z lokalno skupnostjo in se vključuje tudi v širši prostor na ravni države.

1.8.2 OSNOVNA ŠOLA ŠALEK

Osnovna šola Šalek je bila ustanovljena kot zadnja osnovna šola v Mestni občini Velenje konec 90-ih let. Nahaja se v središču naselja, po katerem ima tudi ime. Do nedavnega je imela šola tudi podružnično šolo, katere učenci se sedaj vozijo k pouku v matično šolo. Učenci so razporejeni v 18 oddelkov. Okolica in notranjost šole sta lepo urejeni. Učilnice so razporejene v treh nadstropjih. Učenci prvih razredov imajo ločene učilnice. Šola ima veliko in prostorno telovadnico, ki jo dopolnjuje center za fitnes in moderno opremljeno šolsko dvorišče.

Tudi na Osnovni šoli Šalek so učencem na razpolago mnoge interesne dejavnosti in izbirni predmeti v programu 9-letne osnovne šole. Pohvalijo se lahko z številno taborniško četo, ki deluje že od ustanovitve šole. Kulturne in športne dneve dopolnjujejo šole v naravi, ki jih organizirajo za vse učence. Izredne uspehe dosegajo na športnem področju. Učenci se udeležujejo tekmovanj v raznih disciplinah na državnem nivoju.

V novembru 2003 so se s simbolično posajenim drevesom vključili v projekt »Ekošola kot način življenja«. Uvedli so ločeno zbiranje odpadkov, sodelujejo na številnih »ekodelavnicah«, tekmovanjih in natečajih. Izbrali so logotip in himno šole. V šolskem letu 2004/2005 so izbrali ekokoordinatorja v posameznem oddelku in uredili ekokotičke v šoli.

Med mnogimi projekti šole izstopata predvsem dva, in sicer: Športna vzgoja vsak dan in Ekologija medsebojnih odnosov. Prvi je namenjen učencem razredne stopnje. Vanj so ob finančni podpori sponzorjev in staršev vključeni vsi učenci. Ure športne vzgoje so določene z urnikom, načrtovane pa so tako, da se učenec med poukom sprosti in pripravi za nadaljnje delo. Opredeljene vsebine se povezujejo z drugimi predmeti.

Vsak učenec je s strani razrednika in športnega pedagoga obravnavan individualno. Projekt vsako leto zaključijo s Športno akademijo, na kateri otroci staršem prikažejo nekaj športnega utripa, ki ga doživljajo pri dodatnih urah športne vzgoje.

V šolskem letu 2006/2007 so se na šoli odločili, da bodo projekt Ekošola dopolnili s projektom Ekologija medsebojnih odnosov. Vodila jih je misel, da mora biti šolski prostor čist in zdrav, pa tudi prijeten in vsem prijazen. V projekt so se vključili vsi pedagoški in strokovni delavci šole. Koordinatorica projekta je v vseh oddelkih izvedla anketo na temo vrstniškega nasilja in dobljene rezultate predstavila zaposlenim in učencem šole. Na podlagi rezultatov so oblikovali strategijo dela. Pri timski opredelitvi dela so upoštevali predlagane pristope na ravni šole in posameznega oddelka. Delo so sproti evalvirali in ugotovitve zapisali v letno poročilo o projektu. Strinjali so se, da morajo z izvajanjem projekta nadaljevati tudi v naslednjem šolskem letu.

In še misel koordinatorke projekta: »Vemo, da smo šele dobro začeli in da bo potrebno naše medsebojne odnose še negovati in graditi v vseh naslednjih letih. Vemo, da smo sedaj šele posejali semena, žetev, tista prava, pa bo šele čez leta. In zavedamo se, da bomo želi le, če bomo vztrajni in dosledni.« (Šimenc Mihalič, 2008)

2. PROBLEM

2.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Ob spremljanju dnevnega časopisja in poročil smo pogosto priče poročanju o nasilju v osnovnih šolah. Če nekoliko kritično pogledamo na odzive množic in strokovnega kroga posameznikov, hitro opazimo, da so reakcije »pričakovane«; zgroženost, kako je to mogoče, ali prepričanje, da se to dogaja »njim« in stvar ni v naši domeni. Nekaj opravljenih raziskav pa je potrdilo, da je nasilja v osnovnih šolah več kot ga je pričakovati. Takšna ugotovitev je verjetno posledica še enega pogostega odziva na nasilje, o katerem piše Dekleva (1996) - gre za ignoriranje tega pojava.

K raziskavi me je vzpodbudilo tudi opravljanje obvezne študijske prakse v tretjem in četrtem letniku študija socialnega dela na eni izmed osnovnih šol v občini Velenje. V šolskih prostorih je vedno več (novih) pojavov nasilnih ravnanj. Učenci in učitelji, pa tudi strokovni delavci šole pogosto občutijo nemoč ob soočanju z nasiljem. Ob prebiranju strokovne literature se hitro pojavi vprašanje, kako se »primerno« odzvati. Morda je težava tudi v tem, da tovrstne literature ni na pretek.

Verjetno je bil tudi to eden izmed razlogov snovalcev novega projekta, namenjenega predvsem osnovnim šolam, katerih učitelji in strokovni delavci so opozarjali na pojav nasilja v njihovem okolju. Projekt, ki so ga poimenovali »Ekologija medsebojnih odnosov« je eden od načinov in možnosti, kako konstruktivno odgovoriti na nasilje v osnovnih šolah in tako delovati tako preventivno kot tudi kurativno.

Raziskava želi prikazati primerjavo dveh osnovnih šol v Mestni občini Velenje, Osnovne šole Gustava Šiliha, na kateri ne izvajajo omenjenega projekta, in Osnovne šole Šalek, ki se je v projekt vključila v šolskem letu 2006/2007.

V diplomski nalogi me zanima predvsem, v kakšnih okoljih živijo učenci, kakšne odnose imajo s svojimi starši, katere so najpogostejše oblike doživetega nasilja, kolikokrat in kje so učenci najpogosteje deležni nasilja. Zanimalo me je, komu so učenci zaupali, da so se znašli v vlogi žrtve, in zakaj so doživeto nasilje zamolčali. Zastavil sem jim vprašanje, ali so sami nasilni ter kolikokrat in v kakšnih oblikah. Zanimalo me je tudi, ali znajo učenci nasilno ravnanje konstruktivno presojeti in oceniti, zakaj so izvajali nasilje.

Na obeh osnovnih šolah so idejo o raziskavi sprejeli z dobršno mero navdušenja. Ugotovitve jim bodo prav gotovo v pomoč in oporo pri načrtovanju dela in aktivnosti, katerih glavni namen je, da bi bil šolski prostor čist in zdrav, pa tudi prijeten in prijazen za vse, ki ga sooblikujejo. Da dosežemo prijetno šolsko okolje, je pogosto potrebno izboljšati naše medsebojne odnose in se naučiti reševati konflikte na načine, ki ne vključujejo nasilja in nasilnih ravnanj.

2.2 HIPOTEZE

H1: V osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, je manj žrtev nasilja kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja.

H2: Učenci šole, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, doživeto nasilje pogosteje zaupajo drugim, kot učenci šole, ki tega projekta ne izvaja.

H3: V osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, je manj nasilnežev kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja.

3. METODOLOGIJA

3.1 VRSTA RAZISKAVE IN SPREMENLJIVKE

Odločil sem se za kvantitativno raziskavo (zbiranje številčnih podatkov, ki se nanašajo na raziskovani pojav). Z njo sem želel dobiti vpogled v vrstniško nasilje; kakšen odnos imajo učenci do nasilja in v kakšni meri so ga deležni oz. v kolikšni meri ga sami izvajajo. Moja želja je bila tudi ugotoviti morebitne razlike v pogostosti vrstniškega nasilja na dveh osnovnih šolah, ki različno pristopata k reševanju nasilnih ravnanj.

Spremenljivke so naslednje:

1. Neodvisne spremenljivke:

Splošni podatki:

- spol: moški (A), ženski (B);
- kraj bivanja: mesto (A), predmestje (B), vas (C).

2. Odvisne spremenljivke:

- reakcije staršev na nepričakovano ravnanje.

Izkušnje doživetega nasilja:

- oblike doživetega nasilja;
- pogostost doživetega nasilja;
- kraj doživetega nasilja.

Odziv na doživeto nasilje:

- zaupanje o nasilju;
- vzroki za prikrivanje doživetega nasilja.

Izkušnje povzročene nasilja:

- oblike povzročene nasilja;
- vzroki za nasilna ravnanja;
- pogostost povzročanja nasilja.

3.2. MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV

Anketni vprašalnik je bil enoten za osmošolce na obeh osnovnih šolah. Pri izbiri in oblikovanju vprašanj in danih možnih odgovorov mi je bil v pomoč Olweusov vprašalnik o ustrahovanju med učenci.

Vprašalnik obsega 11 vprašanj. Z njim sem zajel različna področja, in sicer:

- podatke o anketirancih (2 vprašanja),
- podatke o reakcijah staršev, če kaj narobe naredijo (1 vprašanje),
- kakšne oblike nasilja je posameznik že doživel, kolikokrat in kje (3 vprašanja),
- komu so zaupali, da so doživeli nasilje, in zakaj tega niso storili (2 vprašanja),
- ali je anketiranec že izvajal nasilje, v kakšni obliki, kolikokrat in zakaj (3 vprašanja).

Vsa vprašanja so bila zaprtega tipa in anketiranci so imeli pri večini vprašanj možnost obkrožiti le en možni odgovor, pri treh pa so lahko obkrožili več možnih odgovorov.

3.3 POPULACIJA IN VZORČENJE

V raziskavo so bili zajeti osmošolci dveh osnovnih šol, in sicer: Osnovne šole Gustava Šiliha in Osnovne šole Šalek. V vzorec so bili zajeti štirje oddelki osmih razredov, in sicer dva oddelka od skupno treh na Osnovni šoli Gustava Šiliha in dva oddelka na Osnovni šoli Šalek, kar predstavlja vse osmošolce na tej šoli.

Dejstva, da sta v raziskavo vključena le dva od skupno treh oddelkov osmošolcev na Osnovni šoli Gustava Šiliha, pri interpretaciji dobljenih rezultatov ne smemo zamemariti, predvsem zaradi predpostavljjanja, da je morda v oddelku, ki ga nismo zajeli, več vrstniškega nasilja. Zajeli smo populacijo 86 učencev. Vzorčenje je bilo potrebno, saj smo v raziskavo vključili le osme razrede na obeh osnovnih šolah, na Osnovni šoli Šalek oba oddelka, na Osnovni šoli Gustava Šiliha pa dva od skupno treh oddelkov. V posamezno osnovno šolo je bilo v šolskem letu 2006/2007 vpisanih med 350 in 400 učencev. Število vpisanih v šolskem letu 2007/2008 se ni bistveno spremenilo.

3.4 ZBIRANJE PODATKOV

Metodološko sem podatke zbral na osnovi skupinskega anketiranja, ki je potekalo anonimno. Anketiranje je bilo na obeh osnovnih šolah izvedeno v mesecu aprilu 2007. Izvedbo ankete smo predhodno načrtovali v dogovoru z vodstvom šole, svetovalnimi delavkami in učitelji. Anketo na posamezni šoli sem izvedel v isti šolski uri, saj je anketiranje potekalo največ dvajset minut. Predhodno sem bil za čas anketiranja dogovorjen tudi z učitelji, ki so velikodušno odstopili del šolske ure v namen izvajanja ankete. Učenci so izpolnjevanje ankete vzeli zelo resno in so na vprašanja odgovarjali premišljeno in odgovorno, zato ni bilo težav pri metodološki obdelavi vrnjenih vprašalnikov.

3.5 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Zbrane podatke sem obdelal kvantitativno. Obdelava je bila delno ročna in delno računalniška. Ročno je bilo obdelanih vseh 86 vprašalnikov. Odgovore sem ročno prešteval in njihove vrednosti vnašal v tabele. Pri obdelavi podatkov sem uporabljal računalniški program Microsoft Excel. Podatke sem grafično prikazal v obliki grafikonov.

4 REZULTATI IN RAZPRAVA

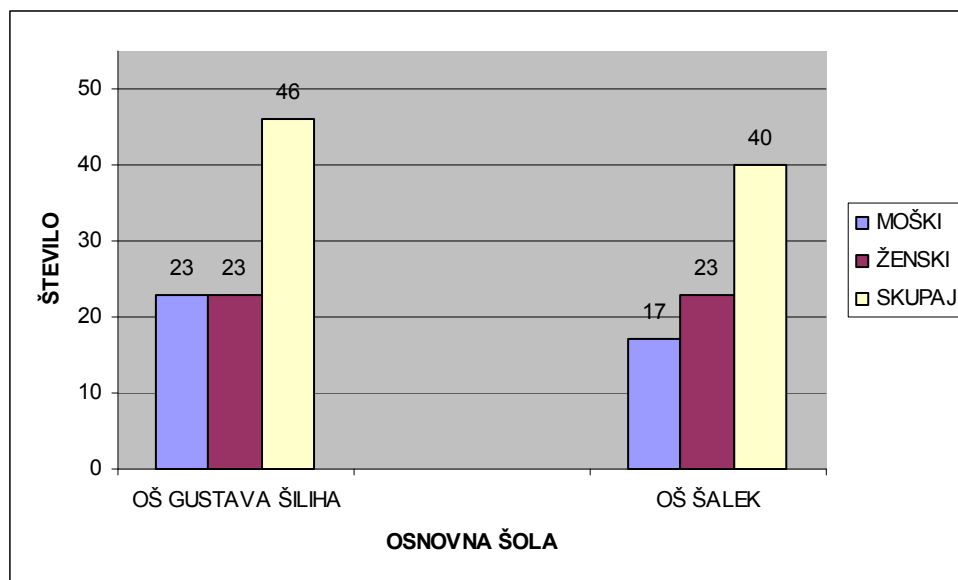
4.1 PODATKI O ANKETIRANCIH

Anketiranih je bilo 86 osmošolcev, in sicer 46 z Osnovne šole Gustava Šiliha (23 učencev in 23 učenk) ter 40 učencev z Osnovne šole Šalek (17 učencev in 23 učenk).

Preglednica 1: Anketirani učenci glede na spol in šolo

	OŠ GUSTAVA ŠILIH	OŠ ŠALEK
MOŠKI	23	17
ŽENSKI	23	23
SKUPAJ	46	40

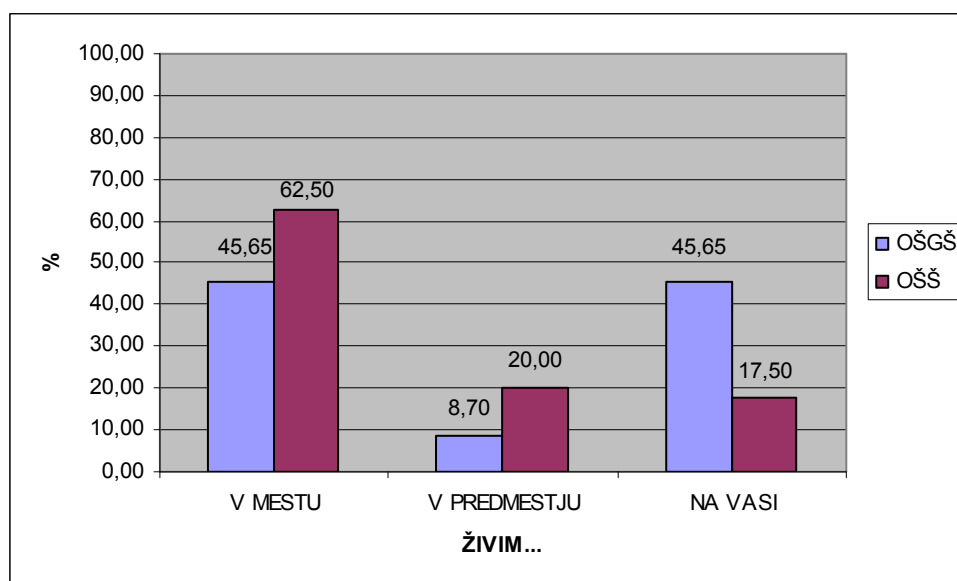
Grafikon 1: Anketirani učenci glede na spol in šolo

Na OŠ Gustava Šiliha je bilo glede na spol v raziskavo vključenih enako število anketirancev, na OŠ Šalek pa je bilo anketiranih več učenk kakor učencev. Število anketiranih učenk na obeh šolah je enako.

Pri vprašanju o kraju bivanja me je zanimalo, iz kakšnih okolij prihajajo učenci. Ker sta obe šoli v središču mesta Velenje, sem predvideval, da največji delež učencev prihaja iz mestnega okolja oz. iz strogega mestnega središča.

Grafikon 2: Kraj bivanja anketiranih učencev

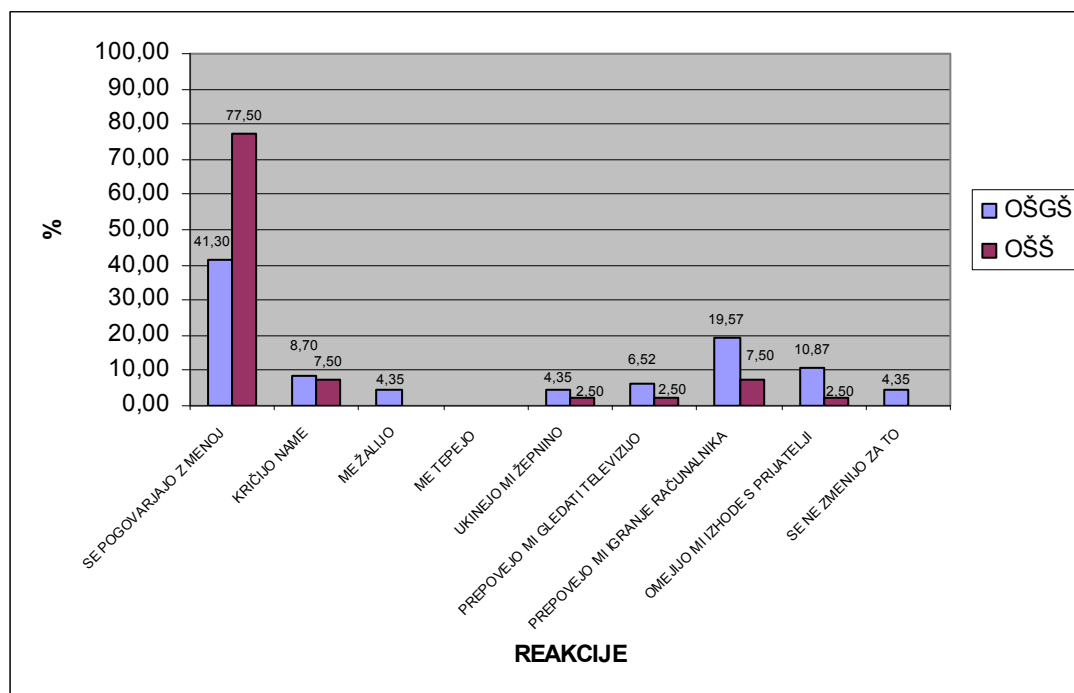

Iz rezultatov je razvidno, da največ učencev prihaja iz mestnega okolja in da je na OŠ Šalek ta odstotek še nekoliko višji. Na OŠ Gustava Šiliha je odstotek učencev, ki prihajajo iz mestnega okolja, enak odstotku učencev, ki živijo na vasi, in sicer je takšnih 45,65 %. Na takšen odstotek gotovo vpliva dejstvo, da OŠ Gustava Šiliha obiskuje veliko učencev, ki prihajajo iz obsežnega primestnega območja Mestne občine Velenje.

4.2 POKAZATELJI ODNOSA STARŠI-OTROCI

S tretjim vprašanjem sem želel dobiti tudi nekoliko vpogleda v družinsko življenje učencev. Predvsem sem želel preveriti, kakšen odnos imajo učenci s svojimi starši, in kako se starši odzovejo na otrokovo »neprimerno« vedenje oz. ravnanje. Predpostavljam, da v takšnih situacijah učenci ne izpolnijo pričakovanj staršev v vedenju ali ravnanju

Grafikon 3: Reakcije staršev ob napačnem vedenju otrok

Največ staršev se v situacijah, kadar njihovi otroci ne ravnajo v skladu z njihovimi pričakovanji, z otrokom pogovori. Učencev s takšno izkušnjo je na OŠ Šalek kar 77,50 %, na OŠ Gustava Šiliha pa 41,30 %. Da starši nanje kričijo, je na OŠ Gustava Šiliha odgovorilo 8,70 %, na OŠ Šalek pa 7,50 % anketiranih. Skoraj 20 % anketiranih učencev na OŠ Gustava Šiliha je odgovorilo, da jim starši prepovedo igranje računalnika, 6,52 % učencev pa je odgovorilo, da imajo v takšnih situacijah prepoved gledanja televizije. 10,87 % učencem na OŠ Gustava Šiliha in 2,50 % učencem na OŠ Šalek starši v takšnih situacijah omejijo izhode. Zanimivo je, da je 4,35 % anketirancev OŠ Gustava Šiliha odgovorilo, da se njihovi starši ne zmenijo za to, če kaj naredijo narobe. Nihče od anketiranih učencev v situacijah, ko ne ravnajo v skladu s pričakovanji staršev, ni fizično kaznovan. Iz tega sledi ugotovitev, da nihče od učencev v domačem okolju ni žrtev fizičnega nasilja.

Kako pomemben je vpliv družinskega okolja na oblikovanje otrokovega vrednostnega sistema, je poudaril Tomori (1996), ki pravi, da otrok v krogu svoje družine prejema prve potrditve in se uči oblikovati odnose z drugimi.

Iz rezultatov lahko sklepamo, da imajo starši anketiranih otrok negativno stališče do nasilnih ravnanj.

Olweus (1995: 26) je poudaril pomen družinskih dejavnikov na vedenje otrok. Eden izmed njih je uporaba moči kot vzgojne metode. Več telesnega kaznovanja povzroča več agresivnih odzivov otroka na okolico.

Dejstvo je, da se odraščajoči otrok največ nauči iz zgledov in izkušenj v svoji družini. Izkustveno učenje je v tej fazi odraščanja zelo intenzivno. V vzgoji morajo starši najti ustrezno razmerje med vzpodbudo, zaščito in varnostjo ter zahtevnostjo. Zahteve oz. omejitve staršev pa morajo biti posredovane na primeren način.

Rezultati kažejo, da je v družinah, iz katerih prihajajo učenci, v ospredju (dobra in odprta) komunikacija, saj se največ staršev v situacijah, ko otroci ne ravnaajo v skladu z njihovimi pričakovanji, z njimi pogovori.

4.3. DOŽIVETO NASILJE, POGOSTOST IN KRAJ DOŽIVLJANJA NASILJA

S četrtrim vprašanjem sem želel ugotoviti, ali so učenci že doživeli nasilje in v kakšni obliki. Pri tem vprašanju je lahko posamezni anketiranec izbral več možnih odgovorov.

Preglednica 2: Vrste doživetega nasilja

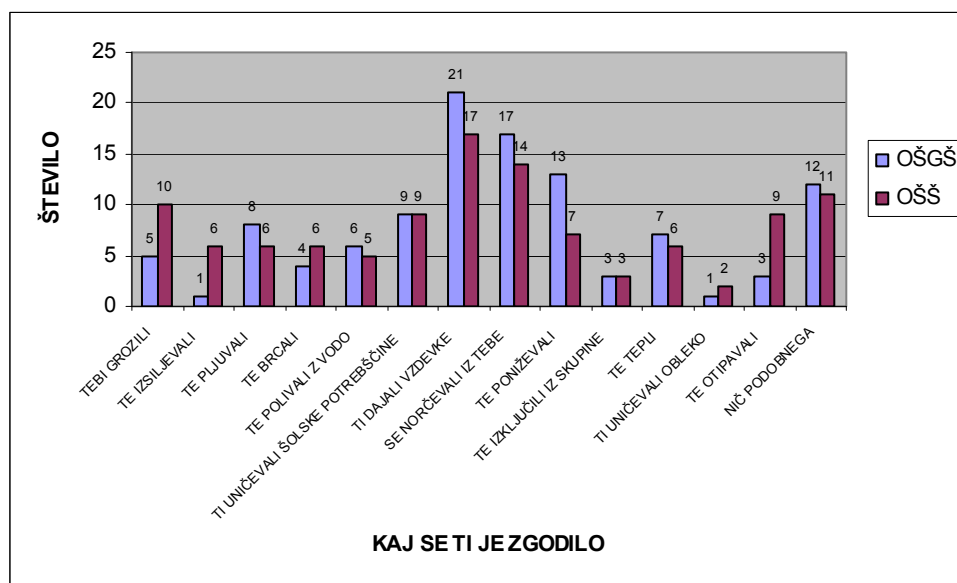
So drugi učenci:	OŠ GUSTAVA ŠLIHA	OŠ ŠALEK
TEBI GROZILI	5	10
TE IZSILJEVALI	1	6
TE PLJUVALI	8	6
TE BRCALI	4	6
TE POLIVALI Z VODO	6	5
TI UNIČEVALI ŠOLSKE POTREBŠČINE	9	9
TI DAJALI VZDEVKE	21	17
SE NORČEVALI IZ TEBE	17	14
TE PONIŽEVALI	13	7
TE IZKLJUČILI IZ SKUPINE	3	3
TE TEPLI	7	6
TI UNIČEVALI OBLEKO	1	2
TE OTIPAVALI	3	9
NIČ PODOBNEGA	12	11
SKUPAJ	110	111

Rezultati, ki sem jih dobil, kažejo, da ni bilo vrste oz. oblike nasilja, ki je ne bi obkrožil vsaj eden učenec, in tudi to, da so vsi anketiranci, ki so pri tem vprašanju navedli, da se jim ni zgodilo »nič podobnega« (takšnih je bilo na OŠ Gustava Šiliha 12 in na OŠ Šalek 11), tudi v nadaljevanju navajali, da niso bili žrtve nasilja. Torej je bil nabor vrst oz. oblik nasilja zadosten, na kar sem bil pri oblikovanju vprašalnika še posebej pozoren.

Izmed tistih, ki so doživeli nasilje, lahko oblike nasilja (ki so bile zastopane v vprašalniku) strnemo v tri skupine (Sharp, Smith 1994; po Dekleva 1996):

- Telesno: pljuvanje, brcanje, polivanje z vodo, uničevanje šolskih potrebščin, otipavanje, tepež, uničevanje obleke.
- Besedno: grožnje, izsiljevanje, dajanje vzdevkov, norčevanje, poniževanje.
- Indirektno: izključevanje iz skupine.

Grafikon 4: Vrste doživetega nasilja

Rezultati kažejo, da največ anketiranih učencev na obeh šolah doživlja besedne oblike nasilja, nekaj več je takšnih anketirancev na OŠ Gustava Šiliha. Da so deležni groženj, je odgovorilo 5 učencev na OŠ Gustava Šiliha, enkrat več pa je takšnih na OŠ Šalek. Med telesnimi oblikami nasilja prevladuje tepež. V pretepih se je že znašlo 7 učencev OŠ Gustava Šiliha in 6 učencev OŠ Šalek. Očitno je večina izvajanega nasilja besednega, sledi mu telesno nasilje in nato indirektne oblike nasilja.

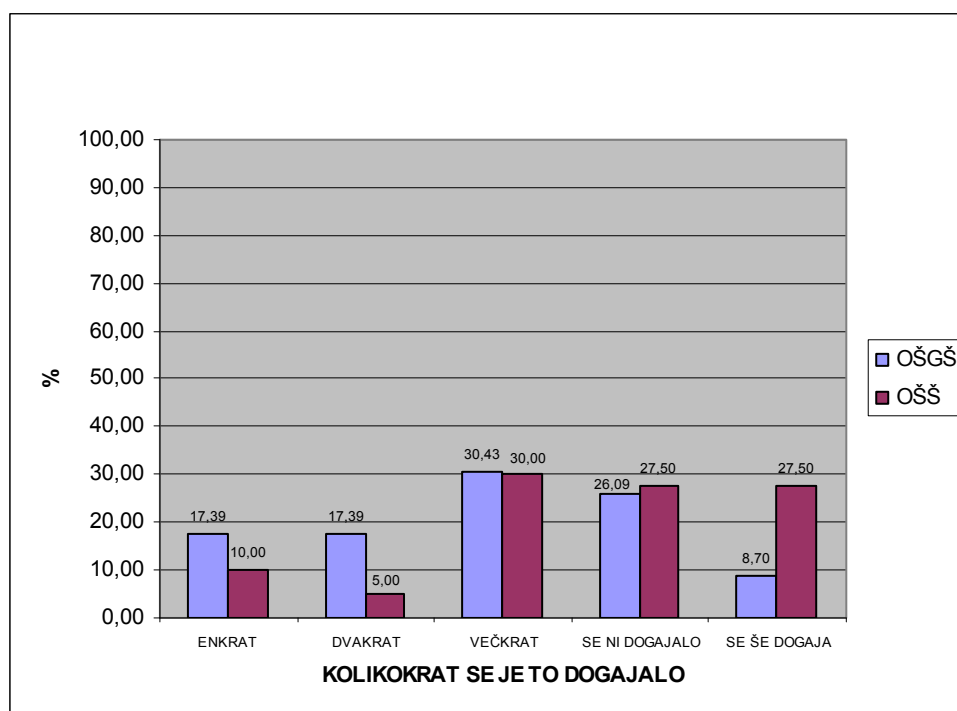
Z naslednjim vprašanjem sem želel preveriti, koliko učencev na posamezni šoli je že doživelo nasilje.

H1: V osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, je manj žrtev nasilja kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja.

Preglednica 3: Primerjava doživetega nasilja glede na šolo

	OŠ GUSTAVA ŠILIH	%	OŠ ŠALEK	%
ENKRAT	8	17.39	4	10.00
DVAKRAT	8	17.39	2	5.00
VEČKRAT	14	30.43	12	30.00
SE NI DOGAJALO	12	26.09	11	27.50
SE ŠE DOGAJA	4	8.70	11	27.50
SKUPAJ	46	100.00	40	100.00

Grafikon 5: Primerjava doživetega nasilja glede na šolo

Anketirani učenci so odgovarjali o pogostosti doživetega nasilja. Za tiste, ki so odgovorili z »A« - enkrat, »B« - dvakrat, »C« - večkrat in »D« - se še dogaja, lahko sklepamo, da so že bili (oz. so še vedno) v vlogi žrtve in so že doživeli vsaj eno od oblik nasilja.

Na OŠ Gustava Šiliha je 73,91 % učencev že doživelo nasilje, na OŠ Šalek pa je bilo takih 72,50 % učencev. Posledično je odstotek tistih učencev, ki niso doživeli nasilja, na OŠ Gustava Šiliha 29,09 %, na OŠ Šalek pa 27,50 %. Tretjina vseh učencev na obeh šolah se je že večkrat znašla v vlogi žrtve. Da so bili žrtve enkrat ali dvakrat, je na OŠ Gustava Šiliha odgovorilo 17,39 % učencev, na OŠ Šalek pa sta ta dva odstotka nižja, in sicer prvi znaša 10 % in drugi 5 %.

Grafikon 5 nam kaže, da je na OŠ Gustava Šiliha posamezen odstotek učencev, ki so doživeli nasilje (ne glede na pogostost), višji kot na OŠ Šalek. Pa tudi to, da se ta »trend« pri zadnjem možnem odgovoru obrne. Pri tem odgovoru ugotovimo, da je učencev, ki so še vedno žrtve nasilja, na OŠ Šalek kar 27,50 %, na OŠ Gustava Šiliha pa 8,70 %.

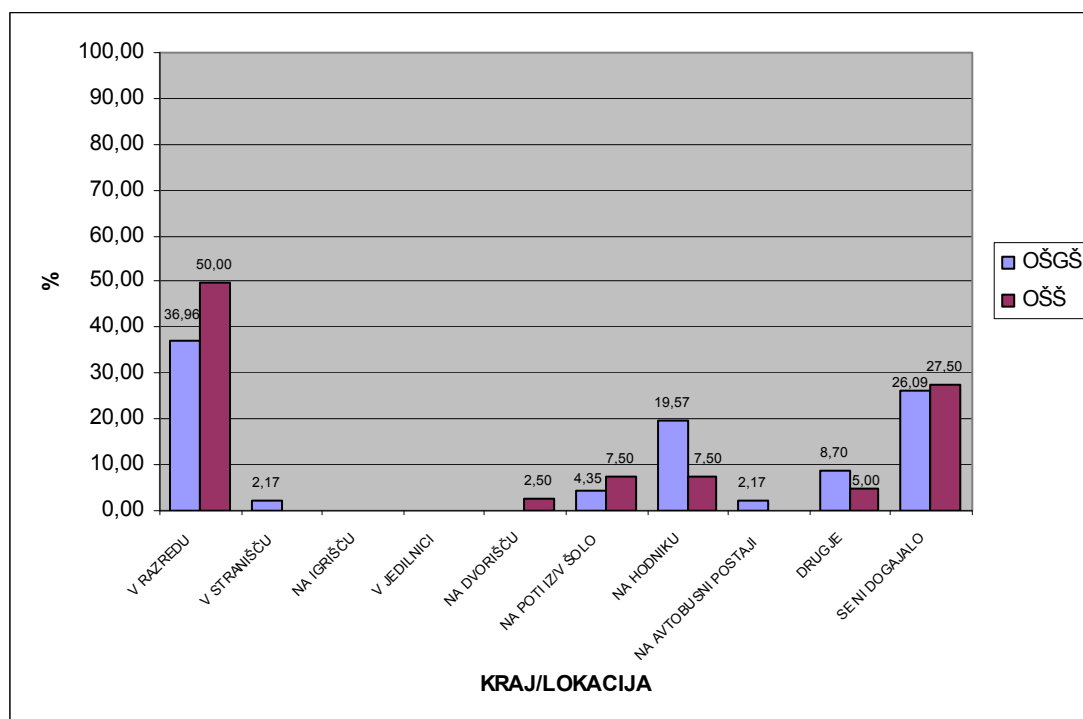
Na podlagi rezultatov, ki sem jih dobil s pomočjo vprašanja o pogostosti doživetega nasilja, lahko hipotezo, da je v osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov (OŠ Šalek), manj žrtev nasilja kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja (OŠ Gustava Šiliha), obdržim.

Ker na nasilje vpliva vrsta različnih dejavnikov, je težko ugotoviti njegov obseg. Največ podatkov o pogostosti nasilja dobimo ravno s pomočjo anket, ki jih izvajamo v šoli. Na podlagi rezultatov, ki jih pridobimo ugotovimo stanje in lahko načrtujemo skupno delo na področju ravnanja z nasiljem. Glede na rezultate lahko primerjamo pogostost nasilja na dveh vključenih šolah, ne moremo pa ugotoviti, ali je bilo nasilja več ali manj glede na določeno časovno razdobje.

Rezultati ankete potrjujejo teorijo, o kateri piše Mikuš Kos (1991: 61-62), ko govori o psihosocialnem ozračju šole, v katerega uvršča: velikost šole, red v šoli, pravila in kaznovanje, število učencev, razporejenost prostorov in podobno. Kot sem že omenil na pojav nasilja v šoli vpliva organizacija šole, vzdušje, morala, etika in pozornost, ki jo na šoli posvečajo pojavu nasilja med učenci.

Pri vprašanju o kraju, kjer so bili učenci deležni nasilja, sem skušal ugotoviti, kje najpogosteje prihaja do nasilja. Obkrožiti je bilo možno en odgovor.

Grafikon 6: Kraj izvajanja nasilja

Daleč največ učencev je nasilje doživelo v šolskem razredu. Na OŠ Šalek je takšnih učencev nekoliko več (50,00 %) kot na OŠ Gustava Šiliha (36,96 %). Da so nasilje doživeli na šolskem hodniku, je na OŠ Gustava Šiliha odgovorilo 19,57 % učencev, na OŠ Šalek pa 7,50 %. Nihče od učencev ni bil deležen nasilja na šolskem dvorišču ali v jedilnici šole. Da so doživeli nasilje drugje, je odgovorilo 8,70 % učencev OŠ Gustava Šiliha in 5,00 % učencev OŠ Šalek. Vprašalnik pri odgovoru »H« - drugje - ni dopuščal natančne opredelitve, zato ne vemo, kje so bili žrtve nasilja tisti učenci, ki so kot odgovor navedli, da so nasilje doživeli »drugje«.

Rezultati kažejo, da so učenci največkrat žrtve nasilja v šolskih prostorih in na poti v/iz šole. Grafikon nam ponuja tudi ugotovitev, da je očitna razlika, v katerih šolskih prostorih prihaja do nasilja. Največkrat se nasilje izvaja v razredu ali na hodnikih šole. Verjetno je takšno stanje posledica dejstva, da je težko vzpostaviti način dela, ki bi takšen »trend« ustavil. V šolah so se odločili in začeli v času odmora izvajati dežurstva pedagoških delavcev na hodnikih in v drugih delih šolskega poslopja (stranišča, garderobe, dvorišča ...).

Torej je raziskava še ena potrditev, da samo nadzor kot odziv na nasilje ni dovolj in ne pomeni rešitve problema izvajanja nasilja. S takšnim ravnanjem dosežemo le to, da se izvajanje nasilja prestavi v »varnejše« okolje.

4.4 ODZIVI NA NASILJE

Zanimalo me je, komu so zaupali, da so bili žrtev nasilneža. Želel pa sem ugotoviti tudi, kolikšno zaupanje gojijo učenci do učiteljev in ostalih strokovnih delavcev šole - svetovalne službe, in ali obstajajo kakšne razlike med učenci obeh vključenih šol. Hipoteza je:

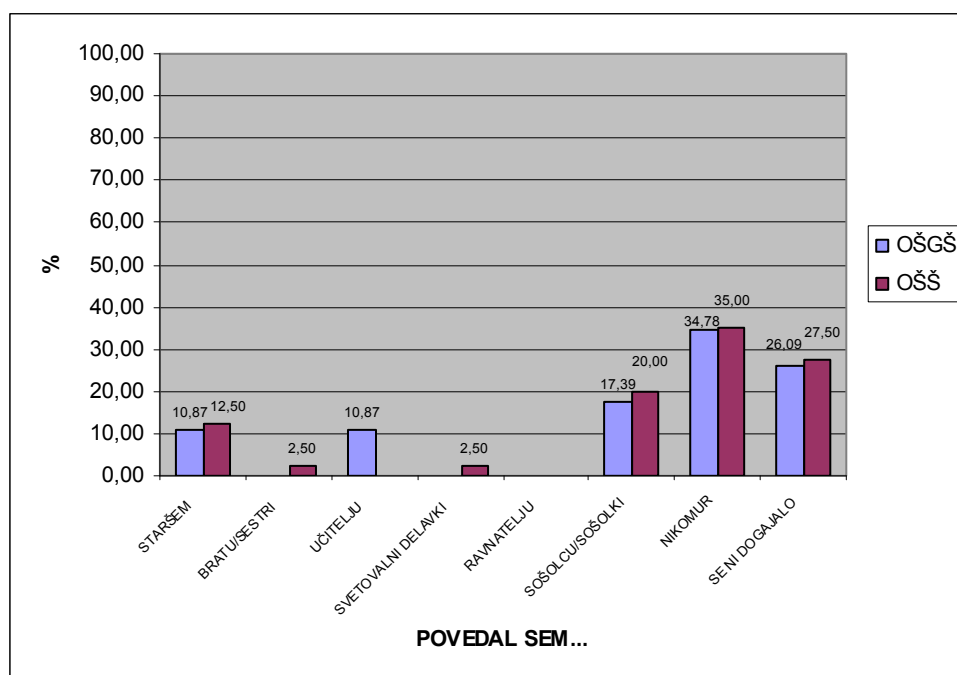
H2: Učenci šole, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, doživeto nasilje pogosteje zaupajo drugim kot učenci šole, ki tega projekta ne izvaja.

Preglednica 4: Komu učenci zaupajo doživetu nasilje glede na šolo

	OŠ GUSTAVA ŠILIH	%	OŠ ŠALEK	%
STARŠEM	5	10.87	5	12.50
BRATU/SESTRI	0	0.00	1	2.50
UČITELJU	5	10.87	0	0.00
SVETOVALNI DELAVKI	0	0.00	1	2.50
RAVNATELJU	0	0.00	0	0.00
SOŠOLCU/SOŠOLKI	8	17.39	8	20.00
NIKOMUR	16	34.78	14	35.00
SE NI DOGAJALO	12	26.09	11	27.50
SKUPAJ	46	100.00	40	100.00

Dobro je, če otrok lahko zaupa svojo izkušnjo doživetega nasilja drugi osebi, ki je lahko starejša, mlajša, ali pa je otrokov vrstnik. Pričakovati je, da bodo otroci, ki prihajajo iz odprtih in urejenih družin, svoje izkušnje nasilja zaupali staršem, bratom ali sestram. Ker otrok veliko svojega časa preživi v šoli, je prav, da tudi v šolskem okolju najde morebitne zaupnike. Veliko pomeni že, če lahko sošolec o nasilnih doživetjih zaupa sošolcu, še bolj pa je, če lahko zaupa učitelju ali kateremu drugemu strokovnemu delavcu šole. Pričakovati je, da bo več učencev komu zaupalo svojo izkušnjo doživetega nasilja, če se bo o nasilju v šoli govorilo tudi na sami šoli, in to ne bo tema, ki bi se je izogibali.

Grafikon 7: Komu učenci zaupajo doživeto nasilje glede na šolo

Na obeh šolah so učenci doživeto nasilje zaupali staršem ali sošolcu/sošolki, torej vrstniku. Slednjih je na OŠ Šalek nekoliko več (20,00 %), kakor na OŠ Gustava Šiliha (17,39 %). Na OŠ Šalek je več učencev, ki doživeto nasilje zaupajo staršem (12,50 %). Učenci te šole najdejo zaupnika tudi v krogu sorojencev (2,50 %). Rezultati kažejo, da nihče od anketiranih učencev doživetega nasilja ni zaupal ravnatelju. Na OŠ Gustava Šiliha je 10,87 % učencev učitelju zaupalo, da so doživeli nasilje, na OŠ Šalek pa so učenci nasilje zaupali svetovalni delavki (2,50 %).

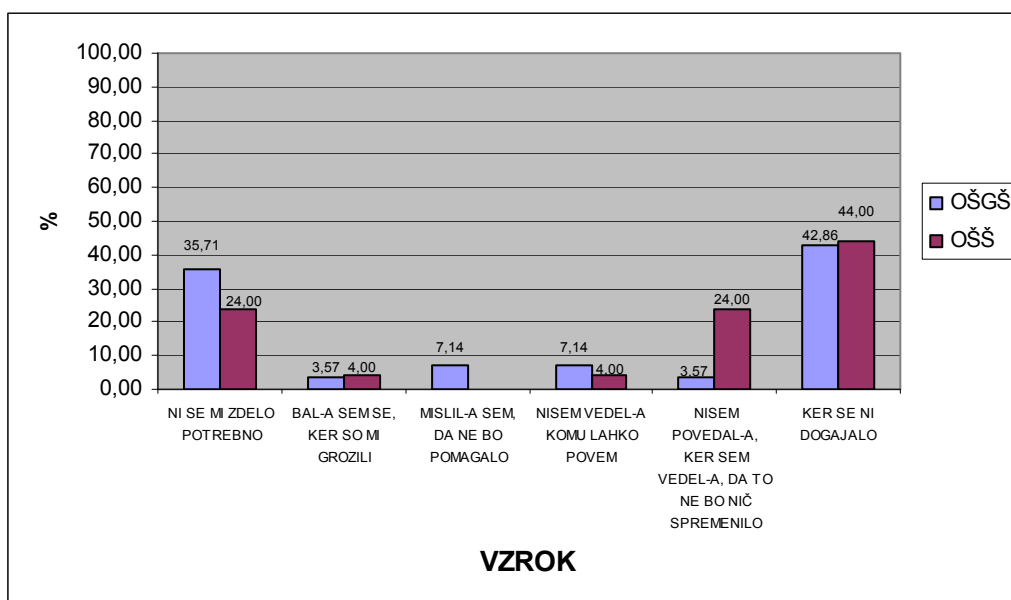
Da učenci doživetega nasilja niso pogosteje zaupali učiteljem, ravnatelju ali svetovalni službi, je verjetno posledica tega, da je posameznega učenca strah, kdo bo še izvedel za nasilje oz. kakšne bodo posledice ukrepanja. Mnogi učenci tudi ne verjamejo v učinkovitost šolskega kaznovalnega sistema (opomini, ukori, izključitev).

Skrbzbujajoč pa je podatek, da je več kot tretjina vseh anketiranih učencev o doživetem nasilju molčala. To pomeni, da prav tolikšen odstotek povzročene nasilja ostane skrit in ga žrtve trpijo v upanju in prepričanju, da bo minilo. Na OŠ Gustava Šiliha je nasilje zamolčalo 34,78 % učencev, na OŠ Šalek pa 35 %.

Na podlagi podatkov, ki sem jih dobil s pomočjo vprašanja o zaupanju anketirancev o doživetem nasilju, lahko hipotezo, da učenci šole, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, doživeto nasilje pogosteje zaupajo drugim kot učenci šole, ki tega projekta ne izvaja, zavrnem, saj je na OŠ Gustava Šiliha doživeto nasilje komu zaupalo 65,22 %, na OŠ Šalek pa 65 % anketiranih učencev.

Na vprašanje o vzrokih, ki so privedli do tega, da žrtve nasilja svojega doživetja niso zaupale drugim, so odgovarjali tisti anketiranci, ki so na prejšnje vprašanje odgovorili, da so doživeto nasilje zamolčali oz., da se jim nasilje ni dogajalo. Torej je na to vprašanje odgovarjalo 28 učencev na OŠ Gustava Šiliha in 25 učencev na OŠ Šalek.

Grafikon 8: Vzroki prikrivanja doživetega nasilja

Dobljeni rezultati kažejo, da je največ učencev doživeto nasilje zamolčalo, ker se jim ni zdelo potrebno, da bi se komu zaupali. Če predpostavljamo posameznikovo lastno presojo o potrebi po zaupanju doživetega nasilja, lahko sklepamo, da so anketiranci doživljali predvsem blažje oblike nasilja.

Nekoliko bolj skrb vzbujajoče je, da je skoraj 4 % anketiranih učencev na obeh šolah odgovorilo, da so nasilje zamolčali, ker so se bali groženj nasilnežev. Ta podatek nam daje slutiti željo po zaupanju, ki pa jo je strah pred maščevanjem zameglil. Ravno strah pred maščevanjem nasilnežev je ponavadi najpogostejši vzrok, da žrtve doživetega nasilja ne zaupajo ljudem v svoji okolici.

Zaznati pa je tudi prepričanje žrtev, da zaupanje doživetega nasilja ne prinese sprememb. Takšnih učencev je na OŠ Gustava Šiliha 3,57 %, na OŠ Šalek pa kar 24 %.

4.5 IZVAJANJE NASILJA, RAZLOGI ZA IZVAJANJE NASILJA IN POGOSTOST

Pri vprašanju »Ali si sam že kdaj ...«, sem želel preveriti, ali so učenci že bili kdaj nasilni in v kakšni obliki so nasilje izvajali. Na to vprašanje je lahko posamezen anketiranec odgovoril z več možnimi odgovori.

Preglednica 5: Vrste izvajanega nasilja

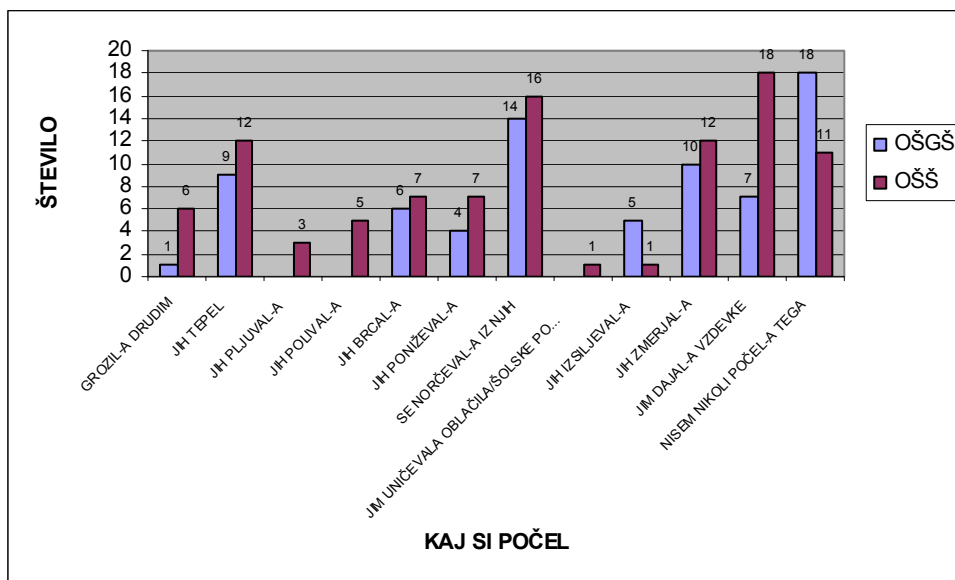
Si ti drugim učencem:	OŠ GUSTAVA ŠILIHA	OŠ ŠALEK
GROZIL-A DRUGIM	1	6
JIH TEPEL	9	12
JIH PLJUVAL-A	0	3
JIH POLIVAL-A	0	5
JIH BRCAL-A	6	7
JIH PONIŽEVAL-A	4	7
SE NORČEVAL-A IZ NJIH	14	16
JIM UNIČEVALA OBLAČILA/ŠOLSKE POTREBŠČINE	0	1
JIH IZSILJEVAL-A	5	1
JIH ZMERJAL-A	10	12
JIM DAJAL-A VZDEVKE	7	18
NISEM NIKOLI POČEL-A TEGA	18	11
SKUPAJ	74	99

Izmed odgovorov tistih, ki so izvajali nasilje, lahko oblike nasilja (zastopane v vprašalniku) strnemo v dve skupini (Sharp, Smith 1994; po Dekleva 1996):

Telesno: tepež, pljuvanje, polivanje z vodo, brcanje, uničevanje šolskih potrebščin.

Besedno: grožnje, izsiljevanje, dajanje vzdevkov, norčevanje, poniževanje, zmerjanje.

Grafikon 9: Vrste izvajanega nasilja

Rezultati kažejo, da je več besednega nasilja (dajanje vzdevkov, zmerjanje, norčevanje iz drugih). Grafikon nam pokaže, da je skoraj pri vseh oblikah izvajanega nasilja število povzročiteljev na OŠ Šalek višje od števila povzročiteljev na OŠ Gustava Šiliha. Na slednji tudi ni bilo med anketiranci nikogar, ki bi nasilje izvajal v obliki pljuvanja, polivanja, uničevanja šolskih potrebščin ali oblačil. Kar 28 učencev OŠ Šalek je potrdilo, da so že izvajali telesno nasilje, na OŠ Gustava Šiliha pa je takšnih učencev 17.

Rezultati kažejo tudi, da se učenci pri izvajanju nasilja poslužujejo različnih oblik nasilja. Tudi zato so imeli anketiranci pri tem vprašanju možnost obkrožiti več odgovorov. Ni bilo malo vključenih učencev, ki so obkrožili več kot tri možne odgovore.

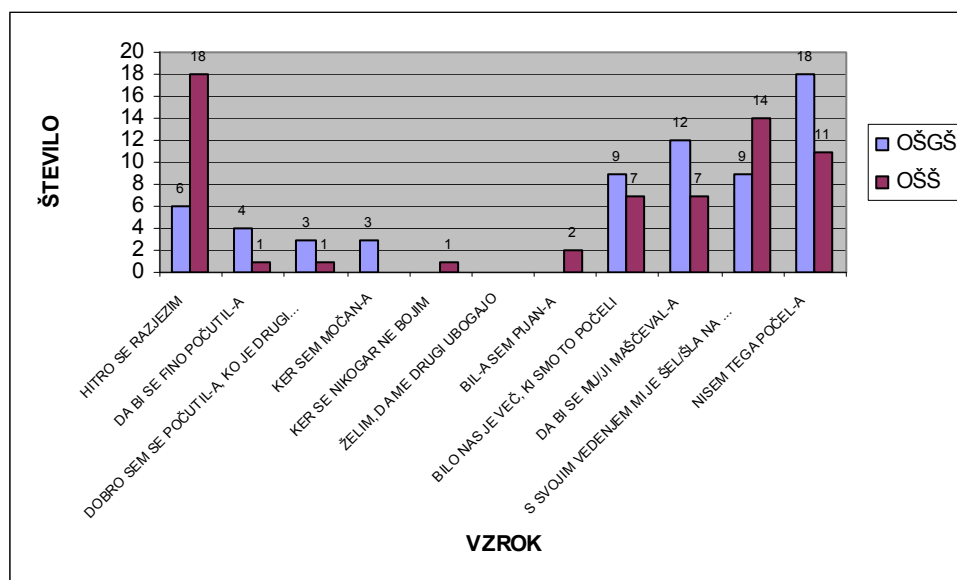
Pri vprašanju o izvajanju nasilja vprašalnik ni vseboval odgovorov, ki bi pokazali, ali kdo izvaja tudi indirektno oblike nasilja.

V raziskavi me je zanimalo tudi, zakaj je posameznik izvajal določeno obliko nasilja.

Preglednica 6: Vzroki za nasilno ravnanje

Zakaj si ravnal nasilno:	OŠ GUSTAVA ŠLIHA	OŠ ŠALEK
HITRO SE RAZJEZIM	6	18
DA BI SE FINO POČUTIL-A	4	1
DOBRO SEM SE POČUTIL-A, KO JE DRUGI TRPEL	3	1
KER SEM MOČAN-A	3	0
KER SE NIKOGAR NE BOJIM	0	1
ŽELIM, DA ME DRUGI UBOGAJO	0	0
BIL-A SEM PIJAN-A	0	2
BILO NAS JE VEČ, KI SMO TO POČELI	9	7
DA BI SE MU/JI MAŠČEVAL-A	12	7
S SVOJIM VEDENJEM MI JE ŠEL/ŠLA NA ŽIVCE	9	14
NISEM TEGA POČEL-A	18	11
SKUPAJ	64	62

Grafikon 10: Vzroki za nasilno ravnanje

Pri vprašanju je bilo možno obkrožiti več odgovorov. Na OŠ Šalek je 18 učencev odgovorilo, da so bili nasilni, ker se hitro razjezijo, na OŠ Gustava Šiliha je tako odgovorilo 6 učencev. Nasilje nobenega od anketirancev ne izhaja iz želje, da bi ga drugi ubogali.

Da so bili nasilni zato, ker so nasilje izvajali tudi drugi, je odgovorilo 9 učencev OŠ Gustava Šiliha, na OŠ Šalek pa dva učenca manj. Svojo maščevalnost je z nasilnim ravnanjem izkazovalo 12 učencev OŠ Gustava Šiliha in 7 učencev OŠ Šalek. Kar nekaj učencev pa je navedlo, da so bili nasilni zato, ker jim je šla druga oseba s svojim vedenjem na živce. Na OŠ Gustava Šiliha je to možnost izbralo 9 učencev, na OŠ Šalek pa še 5 učencev več.

Torej so se nasilneži srečali tudi z izzivalnim tipom žrtve - tako jo poimenuje Olweus (1995: 34) za katero je značilno, da pogosto ravna izzivalno in s svojim ravnanjem povzroča napetosti in razburjenje pri vrstnikih.

Vprašalnik pa je zaključevalo vprašanje o pogostosti izvajanega nasilja učencev na posamezni šoli.

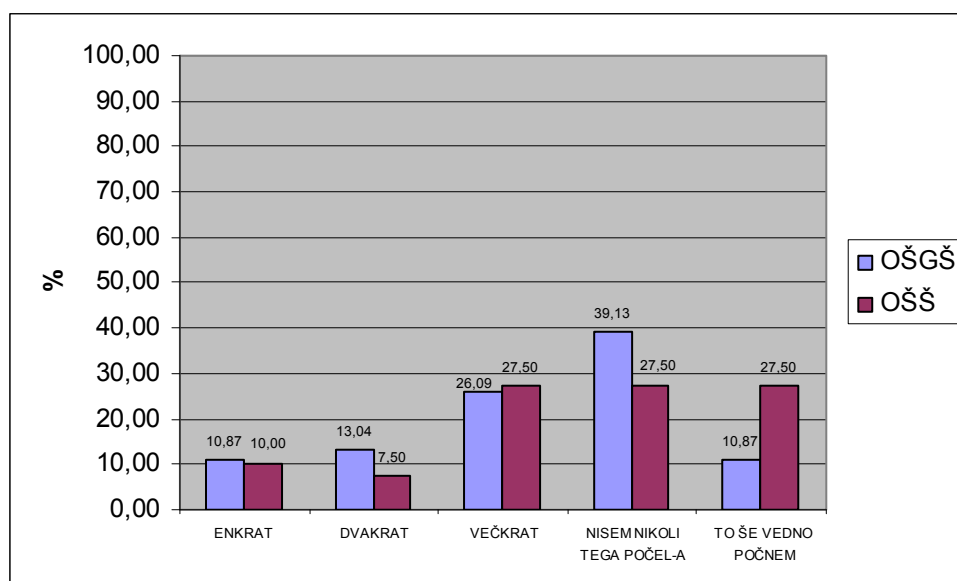
H3: V osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, je manj nasilnežev kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja.

Preglednica 7: Primerjava izvajanega nasilja glede na šolo

	OŠ GUSTAVA ŠILIH	%	OŠ ŠALEK	%
ENKRAT	5	10.87	4	10.00
DVAKRAT	6	13.04	3	7.50
VEČKRAT	12	26.09	11	27.50
NISEM NIKOLI TEGA POČEL-A	18	39.13	11	27.50
TO ŠE VEDNO POČNEM	5	10.87	11	27.50
SKUPAJ	46	100.00	40	100.00

Grafikon 11: Primerjava izvajanja nasilja glede na šolo

Anketirane učence sem povprašal po pogostosti izvajanja nasilja. Za tiste, ki so odgovorili z »A« - enkrat, »B« - dvakrat, »C« - večkrat in »D« - to še vedno počnem, sklepamo, da so že (oz. še vedno) izvajali nasilje v vsaj eni od možnih oblik nasilja. Na OŠ Gustava Šiliha je 50 % učencev že izvajalo nasilje; in 10,87 % ga še vedno izvaja. Prvih je na OŠ Šalek 45 %, slednjih pa 27,50 %. Učencev, ki niso nikoli izvajali nasilja je na OŠ Gustava Šiliha 39,13 %, na OŠ Šalek pa 27,50 %.

Da so nasilje izvajali večkrat je na OŠ Gustava Šiliha odgovorilo 26,09 % učencev, na OŠ Šalek pa 27,50 %. Prav takšen je na tej šoli odstotek učencev, ki nasilje še vedno izvajajo, na OŠ Gustava Šiliha pa je takšnih učencev 10,87 %. Grafikon 11 nam pokaže, da obstajajo med povzročitelji nasilja, ki so nasilje izvajali enkrat ali večkrat, minimalne razlike. Nekoliko večja je razlika med učenci obeh šol, ki so navedli, da so nasilje izvajali dvakrat (OŠ Gustava Šiliha 13,04 %, OŠ Šalek 7,50 %).

Na podlagi rezultatov, ki sem jih dobil s pomočjo vprašanja o pogostosti izvajanja nasilja, lahko hipotezo, da je v osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov (OŠ Šalek), manj povzročiteljev nasilja kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja (OŠ Gustava Šiliha), zavrnem.

V hipotezah sem predpostavljal, da je v šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, manj nasilnežev in manj žrtev nasilja kot v šoli, ki tega projekta ne izvaja, ter, da učenci šole, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, doživeto nasilje pogosteje komu zaupajo kot učenci šole, ki projekta ne izvaja.

Primerjava dveh osnovnih šol je pokazala, da je v šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov (OŠ Šalek), manj žrtev nasilja kakor v šoli, ki ni vključena v ta projekt (OŠ Gustava Šiliha). V šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov (OŠ Šalek), je več povzročiteljev nasilja kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja (OŠ Gustava Šiliha). Učenci šole, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov (OŠ Šalek), redkeje komu zaupajo doživeto nasilje kakor učenci šole, ki projekta ne izvaja (OŠ Gustava Šiliha).

Glede na ugotovljeno lahko potrdim, da na nasilje vpliva cela paleta prepletenih dejavnikov, ki sem jih izpostavil v teoretičnem uvodu. Preverjanje hipotez v ospredje postavlja ugotovitev, da nasilno ravnaajo žrtve nasilja, pa tudi, da nasilje izvajajo potencialne žrtve nasilja. Nedvoumno pa je tudi dejstvo, da si nasilnež žrtev izbere, in da žrtvi nasproti stoji nekdo, ki nasilje izvaja.

Projekt Ekologija medosebnih odnosov je možnost, da vse pogostejše oblike ignoriranja in kaznovanja nadomestimo z dejavnostmi in aktivnostmi, ki v ospredje postavljajo posameznika. Ta je del šolskega okolja; del oddelčne skupnosti in del celotne šolske populacije.

Skupno izkustveno učenje socialnih veščin zagotavlja boljše medsebojne odnose, vpliva na posameznikovo samopodobo in ga opremlja za učinkovito reševanje stisk in raznovrstnih stresov. Otrok, ki spoštuje samega sebe in ljudi v svoji okolici, se zna uveljaviti, se ne počuti ogroženega in posledično ne čuti potrebe, da bi se branil z napadom. (Tomori: 1995)

Če raziskavo kritično ocenim glede na veljavnost in posplošenost, moram poudariti, da na dobljene podatke vplivata naslednja dejavnika:

- raziskava ne zajema celotne populacije učencev OŠ Gustava Šiliha in OŠ Šalek,
- obstaja verjetnost, da je na dobljene rezultate na podlagi preverjanja hipotez vplivalo to, da je vzorec zajemal le učence osmih razredov obeh šol, in da sta bila v raziskavo vključena le dva od treh oddelkov osmošolcev na OŠ Gustava Šiliha.

5 SKLEPI

Vrstniško nasilje se pojavlja tudi v šoli. Gre za preplet različnih oblik nasilnega vedenja. Lahko gre za bolj ali pa tudi manj očitne oblike nasilnega vedenja. Niti ni pomembno, ali je otrok, ki nasilje doživlja veliko ali malo, dovolj je že samo dejstvo, da so takšni otroci med nami in si o nasilju ne upajo komu zaupati, čeprav je ta želja pogosto prisotna. Žrtve je strah in nasilje raje molče prenašajo, v upanju, da bo minilo. Nasilje, pa naj bo očitno ali ne, besedno, telesno ali indirektno, pušča trajne posledice v osebnostnem razvoju tistih otrok, ki ga doživljajo.

Na OŠ Šalek so v šolskem letu 2006/2007 pristopili k aktivnemu reševanju vse pogostejšega vrstniškega nasilja med učenci in začeli z izvajanjem projekta Ekologija medsebojnih odnosov. V OŠ Gustava Šiliha tega projekta ne izvajajo.

Večina učencev obeh šol prihaja iz mestnega okolja. Nekoliko več je takšnih učencev na OŠ Šalek. Odstotek mestnih učencev na OŠ Gustava Šiliha je enak odstotku učencev, ki prihajajo iz vaškega okolja.

Rezultati ankete so pokazali, da nihče od učencev v družinskem okolju ni žrtev fizičnega nasilja. Velika večina učencev je navedla, da se starši v primerih, ko ne ravnajo v skladu z njihovimi pričakovanji, z njimi pogovorijo. Takšno izkušnjo ima kar 77,50 % učencev OŠ Šalek in 41,30 % učencev OŠ Gustava Šiliha.

Nasilje je prisotno med učenci obeh šol. Da so že doživljali nasilje oz. ga še vedno je potrdilo 73,91 % učencev OŠ Gustava Šiliha in 72,50 % učencev OŠ Šalek. Več kot tretjina učencev na posamezni šoli je odgovorila, da so nasilje doživeli večkrat. Učenci najpogosteje doživljajo besedne oblike nasilja, sledijo jim telesne oblike in najmanj pa je indirektnih oblik nasilja.

Največ nasilja je izvedenega v šolskih razredih ali na hodnikih šole. Da so nasilje doživeli v razredu, je odgovorila polovica anketiranih učencev OŠ Gustava Šiliha (50 %) in 36,96 % učencev OŠ Šalek. Na hodnikih šole je nasilje doživelo 19,57 % učencev OŠ Šalek in 7,50 % učencev OŠ Gustava Šiliha.

Učenci doživeto nasilje najpogosteje zaupajo svojim vrstnikom in staršem. Nihče od učencev doživetega nasilja ni zaupal ravnatelju, nekaj (10,87 % učencev OŠ Gustava Šiliha) jih je za nasilje povedalo učitelju ali svetovalni delavki v šoli (2,50 % učencev OŠ Šalek). Več kot tretjina učencev obeh šol nasilja ni zaupala nikomur. Na OŠ Gustava Šiliha je nasilje zamolčalo 34,78 % učencev, na OŠ Šalek pa 35 % učencev.

Učenci, ki nasilja niso zaupali nikomur, so najpogosteje to storili zato, ker se jim ni zdelo potrebno komu povedati (35,71 % učencev OŠ Gustava Šiliha in 24 % učencev OŠ Šalek). Da so bili prepričani, da zaupanje doživetega nasilja ne bo nič spremenilo je navedlo 3,57 % učencev OŠ Gustava Šiliha in 24 % učencev OŠ Šalek. Nekaj pa je tudi takšnih učencev, ki so se bali groženj in so nasilje zato prikrili. Takšnih učencev je na OŠ Šalek sicer nekoliko več (4 %), kot na OŠ Gustava Šiliha (3,57 %).

Tudi povzročitelji nasilja so prisotni na obeh vključenih šolah. Na OŠ Gustava Šiliha je nasilje že izvajalo 60,87 % učencev, na OŠ Šalek pa 72,50 % učencev. Učenci najpogosteje izvajajo besedne, sledijo jim telesne oblike nasilja.

Učenci nasilje najpogosteje izvajajo zato, ker so hitre jeze, ker jih nasilje izvaja več skupaj (nasilje se pogosto izvaja v skupini) in ker želijo z nasiljem izraziti svojo maščevalnost.

Skoraj tretjina učencev obeh šol je nasilje že večkrat izvajala (26,09 % učencev OŠ Gustava Šiliha in 27,50 % učencev OŠ Šalek), 10,87 % učencev OŠ Gustava Šiliha nasilje še vedno izvajajo, na OŠ Šalek pa je takšnih učencev 27,50 %.

6 PREDLOGI

Glede na ugotovitve raziskave lahko navedem naslednje predloge:

Šola mora jasno in odločno odgovoriti na pojav vrstniškega nasilja. Najprej je potrebno, da se vsi, tako učenci in učitelji kot tudi starši zavedo, da je nasilje prisotno. Pred nasiljem si ne smemo zatiskati oči. Nasilnežem moramo jasno pokazati, da obsojamo njihova dejanja.

Dobro je, če se na šoli opravi raziskava s pomočjo katere dobimo vpogled v vrstniško nasilje učencev, ki šolo obiskujejo.

V timsko sodelovanje, ki je nujno potrebno, naj se vključijo učenci, učitelji in starši, po potrebi pa tudi zunanji sodelavci.

Projekt Ekologija medsebojnih odnosov je eden izmed načinov, kako delovati preventivno in kako reševati konfliktno situacije. Projekt zahteva odgovorno načrtovanje in sprotno evalvacijo. Glavnemu cilju, ki je izboljšati medsebojne odnose in s tem zmanjšati nasilje med vrstniki, gremo naproti z majhnimi koraki, ki so: prepoznavanje in izražanje čustev, spoznati pomen komunikacije - pogovora pri soočanju s potlačenimi čustvi, medsebojno spoznavanje in sodelovanje z drugimi, učenje empatije, ozaveščanje, da je v skupnosti potrebna strpnost za doseganje skupnih ciljev, navajanje in načrtovanje osebnih ciljev, razvijanje spretnosti aktivnega poslušanja, poznavanje neverbalne govorice telesa, razvijanje učinkovitega medsebojnega sodelovanja.

Z Ekologijo medsebojnih odnosov vzpostavimo razvit sistem preprečevanja nasilja, takšno »šolsko klimo«, ki nasilja ne dopušča pa tudi predvidimo ukrepe za takojšnje posredovanje, če pride do nasilja.

Šole naj načrtujejo aktivnosti z namenom preprečevanja in zmanjševanja nasilja na ravni posameznega oddelka in na ravni celotne šolske skupnosti. Vključen mora biti vsak posameznik.

Dobro bi bilo, če bi se šole, ki so projekt že izvedle in ga še izvajajo, aktivneje povezale med seboj, pa tudi s tistimi šolami, ki projekta (ali podobnih projektov) še ne izvajajo. V širšo obravnavo in diskusijo naj se postavi primere dobrih praks.

Projekt je zasnovan v okviru krovnega projekta Ekošola in dopušča širok prostor za načrtovanje, delovanje in evalvacijo. Ponujene so nekatere osnovne smernice oz. pristopi, ki jih je možno prilagajati in dopolnjevati glede na problemsko situacijo.

Dobro je, če v letih izvajanja projekta Ekologija medsebojnih odnosov aktivnosti nadgradimo še z dodatnimi delavnicami in usposabljanji za šolske mediatorje, ki naj bodo zastopani tako med učitelji kakor tudi med učenci - projekt Šolska mediacija.

Vedno več podatkov kaže na to, da je delo socialnega delavca na šoli zelo pomembno. Truditi se mora za timsko sodelovanje med učitelji, učenci in starši. Njegovo delo ne sme predstavljati le ozaveščanja učencev o tem, kakšne so oblike nasilja, ampak mora izvajati tudi nekatere preventivne programe učenja, kako ob stiku z nasiljem ravnamo, kako se nanj odzvati in se mu zoperstaviti.

Aktivneje se morajo v obravnave nasilja v osnovni šoli vključiti tudi starši in ostali odrasli iz otrokovega okolja. Ne smemo spregledati, da imajo ravno starši in drugi odrasli velik vpliv na obnašanje in ravnanje otrok ter na vzpostavljanje zdravih odnosov. Če hočemo otroke vzgajati in jih učiti v duhu nenasilja, moramo nasilje ustaviti tudi znotraj družine. Raziskave kažejo, da nasilneži pogosto prihajajo, v katerih se nad njimi ali nad katerim od družinskih članov izvaja nasilje.

Ker se veliko nasilja dogaja v razredih in na hodnikih šole, bi bilo dobro, če bi učitelji prihajali v razrede točno in se z učenci več zadrževali tudi izven šolskih ur. Za učitelje bi bilo koristno, če bi se izpopolnjevali tudi na področju vrstniškega nasilja, predvsem o tem, kako prepoznati nasilje, nasilneže in žrtve.

Tako kot je nujno potrebno, da nasilnežem jasno sporočimo našo odklonilno naravnost do njihovega ravnanja, moramo žrtvam nasilja omogočiti, da se jih vidi in sliši. Žrtve morajo vedeti kje in komu lahko doživeto nasilje zaupajo. Dati jim moramo zagotovilo, da bomo nasilje obravnavali z vso odgovornostjo. S takšnim ravnanjem si bomo kot strokovni delavci pridobivali tudi vedno večjo mero zaupanja s strani učencev. To pa je nujno potrebno za naše skupno soustvarjanje družbe, ki mora najti ustreznejše načine odzivanja na nasilje in skrbeti za kvalitetnejše življenje »naše prihodnosti« - naših otrok.

7 LITERATURA

Bajzek, J. in drugi (2003). Zrcalo odraščanja. Radovljica: Didakta.

Bečaj, J. (1995). Komunikacija in poskus ustvarjanja sveta po svoji podobi. V: Zbornik strokovnih tekstov in razprav ter magnetogramov 4. in 5. nacionalnega otroškega parlamenta. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Bergant, M. (1967). Agresivnost vedenjsko motenega otroka. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije, Sekcija vzgojiteljev neprilagojene mladine.

Bergant, M., Skalar, V. (1968). Moj otrok na krivi poti. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Čačinovič Vogrinčič, G. (1992). Psihodinamski procesi v družinski skupini. Ljubljana: Advance.

Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Dekleva, B. (1995). Pogledi na nasilje in ustrahovanje med vrstniki. V: Zbornik strokovnih tekstov in razprav ter magnetogramov 4. in 5. nacionalnega otroškega parlamenta. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Dekleva, B. (1996). Nasilje med vrstniki v šoli in v zvezi s šolo. V: Šelih, A. (ured.), Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dekleva, B. (1997). Preprečevanje nasilja med vrstniki: Od odkritja pojava do oblikovanja nacionalne strategije. V: Zbornik strokovnih tekstov in razprav ter magnetogramov 4. in 5. nacionalnega otroškega parlamenta. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Dekleva, B. (2000). Šola, mladi in nasilje. V: Šelih, A. (ured.), Prestopniško in odklonsko vedenje mladih, Šola, mladi in nasilje. Ljubljana: Bonex.

Erb, H.H. (1997). Otroci in nasilje. Ljubljana: Založba Kres

- Erb, H. H., Scheinder, S. (2004). Nasilje v šoli. Ljubljana: Didakta.
- Erjavec, K., Volčič, Z. (1999). Moč in nemoč televizije. Ljubljana: Založba Kres.
- Filipčič, K. (2002). Nasilje v družini. Ljubljana: Bonex.
- Habbe, J. (2000). Nasilje in varnost otrok v šolah. Ljubljana: Lisac&Lisac.
- Košir, M. (1995). Otrok in mediji. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Kornhauser, P. in sodelavci (2007). Zagotovimo našim otrokom mladost brez nasilnega kaznovanja. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Lamovec, T., Rojnik, A. (1978). Agresivnost. Ljubljana: DDU Univerzum.
- Letni delovni načrt Osnovne šole Gustava Šiliha
- Letni delovni načrt Osnovne šole Šalek
- Lussi, P. (1990). Sistemski nauk o socialnem delu. Socialno delo, 1-3 :81-94
- McGrath, H., Francey, S. (1996). Prijazni učenci, prijazni razredi – učenje socialnih veščin in samozaupanja v razredu. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Mesec, B. (1997). Metodologija raziskovanja v socialnem delu I. Ljubljana: Študijsko gradivo Fakultete za socialno delo.
- Mesec, B. (1997). Metodologija raziskovanja v socialnem delu II. Ljubljana: Študijsko gradivo Fakultete za socialno delo.
- Milošević-Arnold V., Poštrak M. (2003). Uvod v socialno delo. Ljubljana: Študentska založba.

- Mikuš Kos, A. (1991). Šola in duševno zdravje. Ljubljana: Pomurska založba.
- Mikuš Kos, A. (1995). Vrstniško nasilje v šolah. V: Kalčina, L. (ured.), Odnosi med sovrstniki: Zbornik strokovnih tekstov na temo otroških parlamentov v letu 1997. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Mikuš Kos, A. (1997). Vzgoja za prosocialno vedenje. V: Kalčina, L. (ured.), Odnosi med sovrstniki: Zbornik strokovnih tekstov na temo otroških parlamentov v letu 1997. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Mrgole, A. (1999). Malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci: k nastajanju mladinskega prava. Ljubljana: cf*.
- Olweus, D. (1995). Trpinčenje med učenci: kaj vemo in kaj lahko naredimo. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Pajk, A. (1999). Recimo nasilju ne. Pedagoška obzorja 14, 5-6:355.
- Pavlovič, Z. (1995). Otroci, vrstniki in nasilje. V: Zbornik strokovnih tekstov in razprav ter magnetogramov 4. in 5. nacionalnega otroškega parlamenta. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Pavlovič, Z. (1996). Vzgojni in disciplinski ukrepi kot način obravnavanja motenj učnega procesa in kot vzgoja otrok za sprejemanje lastne odgovornosti. V: Šelih, A. (ured.), Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Pušnik, M. (1996). Projekt trpinčenje med otroki in mladostniki. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Pušnik, M. (1999). Vrstniško nasilje v šolah. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Pušnik, M. (2003). Vloga šole pri zmanjševanju nasilja. V: Turk, Š. (ured.), Priročnik za učitelje, svetovalne delavce in ravnatelje. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

Resman, M., Bečaj, J., Bezič, T., Čačinovič Vogrinčič, G., Musek, J. (1999). Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Šimenc Mihalič, I. (2007) Letno poročilo o projektu Ekologija medsebojnih odnosov.

Tomori, M. (1994). Nasilno vedenje otrok in mladostnikov. *Otrok in družina* 1, 6-7.

Tomori, M. (1995). Široke meje normalnosti mladinskega razvoja. *Otrok in družina* 3, 36-37.

Tomori, M. (1995). Mladostnik – priča, žrtev in izvajalec nasilja. O problemih uničevalnosti in samouničevanosti pri mladih na Slovenskem: Prepoznavanje, reševanje, rehabilitacija, preventiva: Priročnik 1. cikla seminarjev Namesto koga roža cveti. Ljubljana: Meridiana.

Ule, M., Mihelj, V. (1995). Pri(e)hodnost mladine. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M. (2000). Socialna ranljivost mladih. Šentilj: Aristej.

Osnovna šola Šalek

(maj 2008)

<http://www2.arnes.si/~oscesa6s/>

Osnovna šola Gustava Šiliha

(maj 2008)

<http://www.os-gustavasilihove.com/page.php?2>

Slovenska filantropija združenje za promocijo prostovoljstva

(maj 2008)

<http://www.filantropija.org/news.php?f=&id=1&a=single&nid=113>

8. POVZETEK

Nasilje zaznamuje današnjo družbo. Nekatere oblike nasilja, predvsem fizičnega, so očitne. Vidimo jih, o njih govorimo in jih tudi sankcioniramo. Druge oblike pa so bolj prikrite - predvsem psihično in verbalno. Nasilje ni starostno omejeno in se pojavlja v vseh porah našega življenja. Nasilje je naš vsakdan. Vse pogosteje se ustavljamo ob vprašanju, kako se zoperstaviti nasilju in ga omejiti med otroki. Odrasli smo se nasilju dolžni upreti zaradi nas samih in tudi zaradi naših otrok. Najbolj nevarno je, če si pred nasiljem zatiskamo oči. Nasilje ni nov problem, je pa drugačen. Spreminja se tudi naš pogled na nasilje.

Tudi v šolskih prostorih se učenci, učitelji, strokovni delavci šole posledično pa tudi starši srečujejo s pojavom vrstniškega nasilja. Reakcije nanj so največkrat »znane«; najprej nasilje ignoriramo, ko pa že moramo nekaj storiti, se poslužimo kaznovanja in represije.

Izkušnje pa nam vedno znova pokažejo, da takšni odzivi ne prinašajo zelenih učinkov.

V teoretičnem uvodu sem na podlagi obstoječe literature poskušal povzeti zgodovinsko obravnavanje mladinskega nasilja ter izpostaviti pomen in vpliv socializacije na otrokovo (pro)socialno vedenje. Nato sem pojem agresivnosti kot osebnostne lastnosti povezal s pojmom (vrstniškega) nasilja, ki predstavlja ravnanje. Izpostavil sem vrste in oblike vrstniškega nasilja, pa tudi značilnosti in odnose vpletenih v vrstniško nasilje. Predstavil in opisal sem tudi dejavnike, ki vplivajo na nasilno vedenje

V nadaljevanju sem izpostavil (najpogostejše) odzive na nasilje in primer dobre prakse osnovne šole, katere učenci, učitelji, strokovni delavci šole in starši so se reševanja problema vrstniškega nasilja lotili z vso odgovornostjo.

Prisotnost nasilneža pomeni tudi prisotnost žrtve. Stojita si nasproti. Tako žrtev kakor tudi nasilnež potrebujeta pomoč. V luči tega dejstva sem teoretični uvod zaključil s poglavjem o pomenu dela socialnega delavca v osnovni šoli.

V empiričnem delu, pri katerem mi je bil v pomoč vprašalnik, ki sem ga oblikoval na podlagi Olweusovega vprašalnika o ustrahovanju med učenci, me je predvsem zanimalo, kako pogosto in obsežno je nasilje v osnovni šoli, ali projekt Ekologija medsebojnih odnosov vpliva na pojav vrstniškega nasilja v osnovni šoli in ali vpliva na stopnjo zaupanja učencev, ki so doživeli nasilje.

Na podlagi rezultatov sem ugotovil, da je nasilje v osnovni šoli prisotno, da je v osnovni šoli, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, manj žrtev nasilja in več povzročiteljev nasilja kakor v šoli, ki tega projekta ne izvaja. Prav tako ugotavljam, da učenci šole, ki je vključena v projekt Ekologija medsebojnih odnosov, manj pogosteje zaupajo doživeto nasilje drugim v svoji okolici kakor učenci šole, ki projekta ne izvaja.

9 PRILOGE

9.1 VPRAŠALNIK

Dragi učenec / učenka !

Pred teboj je nekaj vprašanj o tvojem življenju v šoli in doma. Vprašanja natančno preberi in obkroži črko pred odgovorom, ki si ga izbral/a. Pri vprašanjih s številko **4, 9** in **10** je možnih **več odgovorov**. Vprašalnik je anonimen, kar pomeni, da se ti ni potrebno podpisati. Odgovarjaj iskreno, saj nihče ne bo vedel, katere odgovore si izbral/a prav ti.

1. Spol

- A moški
- B ženski
- C na vasi

2. Kje živiš ?

- A v mestu
- B v predmestju

3. Kako najpogosteje reagirajo tvoji starši, če kaj narobe narediš:

A se pogovorijo z menoj	E prepovejo mi gledati televizijo
B kričijo name	F prepovejo mi igranje računalnika
C me žalijo	G omejijo mi izhode s prijatelji
Č me tepejo	H se ne zmenijo za to
D ukinejo mi žepnino	

4. Ali so drugi učenci že kdaj v tem šolskem letu: (možnih več odgovorov)

A tebi grozili	G se norčevali iz tebe
B te izsiljevali	H te poniževali
C te pljuvali	I te izključili iz skupine
Č te brcali	J te topli
D te polivali z vodo	K ti uničevali obleko
E ti uničevali šolske potrebščine	L te otipavali
F ti dajali vzdevke	M nič podobnega

5. Kolikokrat se ti je to zgodilo:

- A enkrat
- B dvakrat
- C večkrat
- Č se ni dogajalo
- D se še dogaja

7. Komu si najprej povedal:

- A staršem
- B bratu/sestri
- C učitelju
- Č svetovalni delavki
- D ravnatelju
- E sošolcu/sošolki
- F nikomur
- G se ni dogajalo

9. Ali si sam/a že kdaj v tem šolskem letu:(možnih več odgovorov)

- A grozil/a drugim
- B jih tepel/a
- C jih pljuval/a
- Č jih polival/a
- D jih brcal/a
- E jih poniževal/a
- F se norčeval/a iz njih
- G jim uničeval/a oblačila/šolske potrebščine
- H jih izsiljeval/a
- I jih zmerjal/a
- J jim dajal/a vzdevke
- L nisem nikoli tega počel/a

6. Kje se je to ponavadi dogajalo:

- A v razredu
- B na stranišču
- C na igrišču
- Č v jedilnici
- D na dvorišču
- E na poti v/iz šole
- F na hodniku
- G na avtobusni postaji
- H drugje
- I se ni dogajalo

8. Če NISI povedal, zakaj:

- A ni se mi zdelo potrebno
- B bal/a sem se, ker so mi grozili
- C mislil/a sem, da ne bo pomagalo
- Č nisem vedel/a, komu lahko povem
- D nisem povedal/a, ker sem vedel/a, da to ne bo nič spremenilo
- E ker se ni dogajalo

10. Zakaj si to počel/a:(možnih več odgovorov)

- A hitro se razjezim
- B da bi se fino počutil
- C dobro sem se počutil/a, ko je drugi trpel
- Č ker sem močan/na
- D ker se nikogar ne bojim
- E želim, da me drugi ubogajo
- F bil/a sem pijan/a
- G bilo nas je več, ki smo to počeli
- H da bi se mu/ji maščeval
- I s svojim vedenjem mi je šel/šla na živce
- J nisem tega počel/a

11. Kolikokrat si to počel/a:

- A enkrat
- B dvakrat
- C večkrat
- Č nisem nikoli tega počel/a
- D to še vedno počnem

HVALA ZA SODELOVANJE!

9.2 PREGLEDNICE

Preglednica 1: Anketirani učenci glede na spol in šolo

	OŠ GUSTAVA ŠILIHA	OŠ ŠALEK
MOŠKI	23	17
ŽENSKI	23	23
SKUPAJ	46	40

Preglednica 2: Kraj bivanja anketiranih učencev

Kje živiš?	OŠ GUSTAVA ŠILIHA		OŠ ŠALEK			SKUPAJ		
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	%	OŠŠ	%
V MESTU	8	13	11	14	21	45.65	25	62.50
V PREDMESTJU	3	1	1	7	4	8.70	8	20.00
NA VASI	12	9	5	2	21	45.65	7	17.50
SKUPAJ	23	23	17	23	46	100.00	40	100.00

Preglednica 3: Reakcije staršev ob napačnem vedenju otrok

Kako najpogosteje reagirajo tvoji starši, če kaj narobe narediš?	OŠ GUSTAVA ŠILIHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ			
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	%	OŠŠ	%
SE POGOVARJAJO Z MENOJ	10	9	13	18	19	41.30	31	77.50
KRIČIJO NAME	1	3	0	3	4	8.70	3	7.50
ME ŽALIJO	1	1	0	0	2	4.35	0	0.00
ME TEPEJO	0	0	0	0	0	0.00	0	0.00
UKINEJO MI ŽEPNINO	1	1	1	0	2	4.35	1	2.50
PREPOVEJO MI GLEDATI TELEVIZIJO	1	2	0	1	3	6.52	1	2.50
PREPOVEJO MI IGRANJE RAČUNALNIKA	7	2	3	0	9	19.57	3	7.50
OMEJIJO MI IZHODE S PRIJATELJI	1	4	0	1	5	10.87	1	2.50
SE NE ZMENIJO ZA TO	1	1	0	0	2	4.35	0	0.00
SKUPAJ	23	23	17	23	46	100.00	40	100.00

Preglednica 4: Vrste doživetega nasilja

Ali so drugi učenci že kdaj v tem šolskem letu...	OŠ GUSTAVA ŠILIHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ	
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	OŠŠ
TEBI GROZILI	3	2	9	1	5	10
TE IZSILJEVALI	1	0	4	2	1	6
TE PLJUVALI	5	3	4	2	8	6
TE BRCALI	4	0	6	0	4	6
TE POLIVALI Z VODO	3	3	5	0	6	5
TI UNIČEVALI ŠOLSKE POTREBŠČINE	5	4	6	3	9	9
TI DAJALI VZDEVKE	11	10	5	12	21	17
SE NORČEVALI IZ TEBE	12	5	8	6	17	14
TE PONIŽEVALI	8	5	2	5	13	7
TE IZKLJUČILI IZ SKUPINE	1	2	2	1	3	3
TE TEPLI	7	0	4	2	7	6
TI UNIČEVALI OBLEKO	0	1	2	0	1	2
TE OTIPAVALI	0	3	0	9	3	9
NIČ PODOBNEGA	3	9	4	7	12	11
SKUPAJ	63	47	61	50	110	111

Preglednica 5: Pogostost doživetega nasilja

Kolikokrat se ti je to zgodilo?	OŠ GUSTAVA ŠLIHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ			
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	%	OŠŠ	%
ENKRAT	6	2	0	4	8	17.39	4	10.00
DVAKRAT	3	5	2	0	8	17.39	2	5.00
VEČKRAT	8	6	8	4	14	30.43	12	30.00
SE NI DOGAJALO	3	9	4	7	12	26.09	11	27.50
SE ŠE DOGAJA	3	1	3	8	4	8.70	11	27.50
SKUPAJ	23	23	17	23	46	100.00	40	100.00

Preglednica 6: Kraj (lokacija) doživetega nasilja

Kje se je to ponavadi dogajajo?	OŠ GUSTAVA ŠLIHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ			
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	%	OŠŠ	%
V RAZREDU	9	8	7	13	17	36.96	20	50.00
V STRANIŠČU	1	0	0	0	1	2.17	0	0.00
NA IGRIŠČU	0	0	0	0	0	0.00	0	0.00
V JEDILNICI	0	0	0	0	0	0.00	0	0.00
NA DVORIŠČU	0	0	1	0	0	0.00	1	2.50
NA POTI IZ/V ŠOLO	2	0	2	1	2	4.35	3	7.50
NA HODNIKU	6	3	2	1	9	19.57	3	7.50
NA AVTOBUSNI POSTAJI	1	0	0	0	1	2.17	0	0.00
DRUGJE	1	3	1	1	4	8.70	2	5.00
SE NI DOGAJALO	3	9	4	7	12	26.09	11	27.50
SKUPAJ	23	23	17	23	46	100.00	40	100.00

Preglednica 7: Komu učenci zaupajo doživeto nasilje

Komu si najprej povedal?	OŠ GUSTAVA ŠILIHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ			
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	%	OŠŠ	%
STARŠEM	3	2	3	2	5	10.87	5	12.50
BRATU/SESTRI	0	0	0	1	0	0.00	1	2.50
UČITELJU	3	2	0	0	5	10.87	0	0.00
SVETOVALNI DELAVKI	0	0	1	0	0	0.00	1	2.50
RAVNATELJU	0	0	0	0	0	0.00	0	0.00
SOŠOLCU/SOŠOLKI	2	6	2	6	8	17.39	8	20.00
NIKOMUR	12	4	7	7	16	34.78	14	35.00
SE NI DOGAJALO	3	9	4	7	12	26.09	11	27.50
SKUPAJ	23	23	17	23	46	100.00	40	100.00

Preglednica 8: Vzroki prikrivanja doživetega nasilja

OŠ GUSTAVA ŠILHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ			
M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	OŠGŠ	OŠŠ	OŠŠ
7	3	4	2	10	35.71	6	24.00
1	0	1	0	1	3.57	1	4.00
1	1	0	0	2	7.14	0	0.00
2	0	0	1	2	7.14	1	4.00
1	0	2	4	1	3.57	6	24.00
3	9	4	7	12	42.86	11	44.00
15	13	11	14	28	100.00	25	100,00

Preglednica 9: Vrste izvajanega nasilja

Ali si sam-a že kdaj v tem šolskem letu...	OŠ GUSTAVA ŠILIHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ	
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	OŠŠ
GROZIL-A DRUDIM	0	1	2	4	1	6
JIH TEPEL	9	0	8	4	9	12
JIH PLJUVAL-A	0	0	2	1	0	3
JIH POLIVAL-A	0	0	3	2	0	5
JIH BRCAL-A	1	5	4	3	6	7
JIH PONIŽEVAL-A	2	2	4	3	4	7
SE NORČEVAL-A IZ NJIH	7	7	7	9	14	16
JIM UNIČEVALA OBLAČILA/ŠOLSKE POTREBŠČINE	0	0	1	0	0	1
JIH IZSILJEVAL-A	4	1	0	1	5	1
JIH ZMERJAL-A	8	2	5	7	10	12
JIM DAJAL-A VZDEVKE	4	3	10	8	7	18
NISEM NIKOLI POČEL-A TEGA	7	11	3	8	18	11
SKUPAJ	42	32	49	50	74	99

Preglednica 10: Vzroki za nasilno ravnanje

Zakaj si to počel-a?	OŠ GUSTAVA ŠILHA		OŠ ŠALEK		SKUPAJ	
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	OŠŠ
HITRO SE RAZJEZIM	2	4	7	11	6	18
DA BI SE FINO POČUTIL-A	1	3	1	0	4	1
DOBRO SEM SE POČUTIL-A, KO JE DRUGI TRPEL	1	2	0	1	3	1
KER SEM MOČAN-A	1	2	0	0	3	0
KER SE NIKOGAR NE BOJIM	0	0	1	0	0	1
ŽELIM, DA ME DRUGI UBOGAJO	0	0	0	0	0	0
BIL-A SEM PIJAN-A	0	0	2	0	0	2
BILO NAS JE VEČ, KI SMO TO POČELI	4	5	6	1	9	7
DA BI SE MU/JI MAŠČEVAL-A	9	3	3	4	12	7
S SVOJIM VEDENJEM MI JE ŠEL/ŠLA NA ŽIVCE	6	3	6	8	9	14
NISEM TEGA POČEL-A	7	11	3	8	18	11
SKUPAJ	31	33	29	33	64	62

Preglednica 11: Pogostost doživetega nasilja

Kolikokrat si to počel-a?	OŠ GUSTAVA ŠILIH		OŠ ŠALEK		SKUPAJ			
	M	Ž	M	Ž	OŠGŠ	OŠGŠ	OŠŠ	OŠŠ
ENKRAT	4	1	1	3	5	10.87	4	10.00
DVAKRAT	2	4	1	2	6	13.04	3	7.50
VEČKRAT	7	5	9	2	12	26.09	11	27.50
NISEM NIKOLI TEGA POČEL-A	7	11	3	8	18	39.13	11	27.50
TO ŠE VEDNO POČNEM	3	2	3	8	5	10.87	11	27.50
SKUPAJ	23	23	17	23	46	100.00	40	100.00

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani **Peter Rozman**, prvič vpisan na Visoko šolo za socialno delo v študijskem letu 2002/2003 kot redni študent, izjavljam, da sem diplomsko delo z naslovom **Vrstniško nasilje v osnovni šoli: vpliv projekta Ekologija medsebojnih odnosov na vrstniško nasilje med osnovnošolci** napisal samostojno, s korektnim navajanjem virov in ob pomoči mentorice doc. dr. Vesne Leskošek.

Datum:

Podpis: Peter Rozman